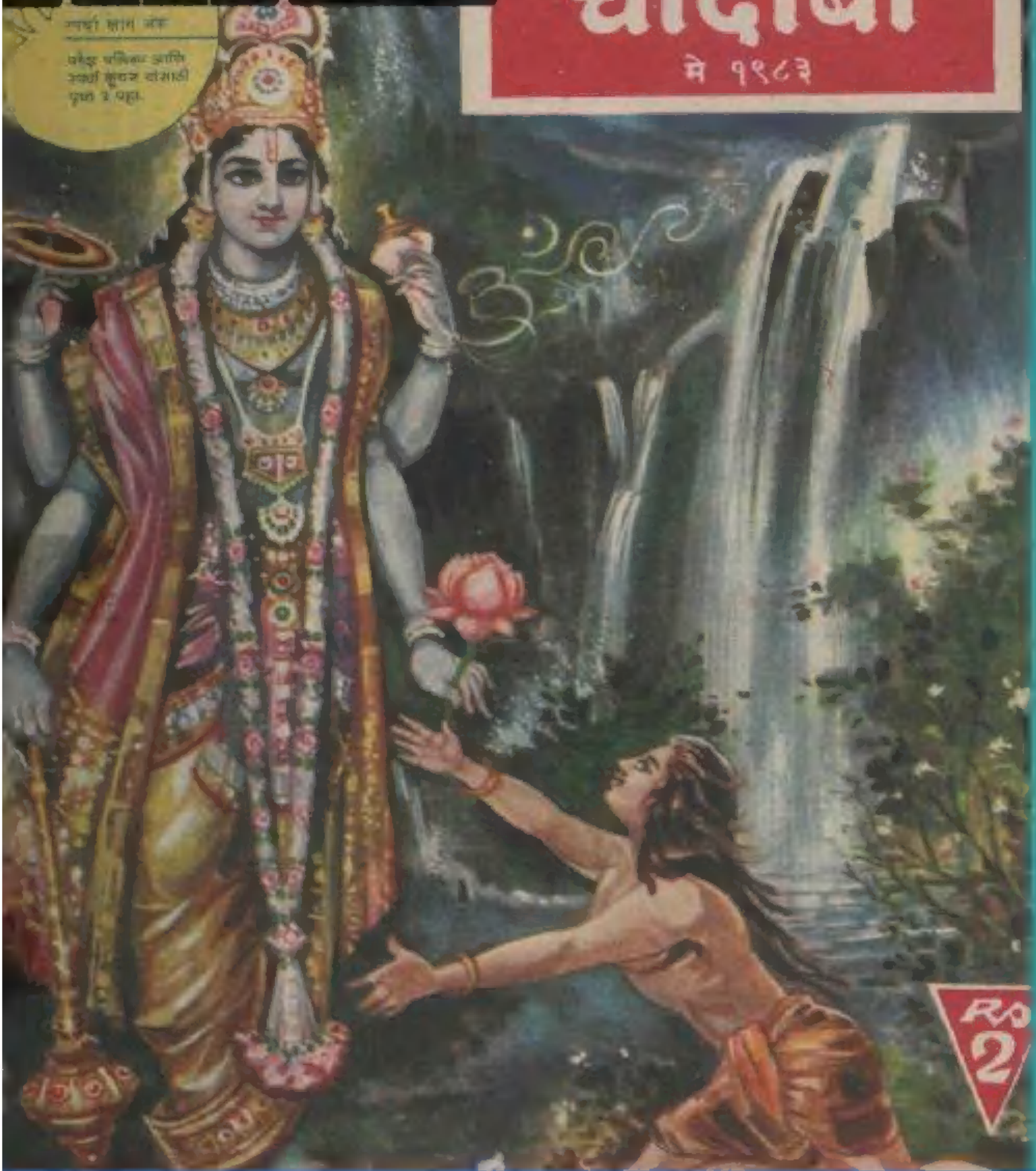

चांदोबा

मे १९८३

गणेश जी का

पवित्र चरित्र का
अपनी सुन्दर चोखली
दृष्टि से पहा.

Rs
2

गुरुला शिक्षा

रमानाथ एकटाच होता. लहानपणीच माता-पित्यांचे दुन गेल्यानंतर तो एका गुरुकुलाच्या आश्रयास येऊन गुरूची सेवा करीत वाढ लागला. त्याचे गुरू फार प्रेमळ होते. त्याच्याकडे शिकावयास येणाऱ्या धनिकपुत्रां समवेत त्यांनी रमानाथास शिकविले. बौध्द वर्षाच्या वयात रमानाथ सर्व शास्त्रांत पारंगत झाला. एके दिवशी रमानाथाला जवळ बोलवून गुरू त्याला म्हणाले-“बाळा, रमानाथा! तू फार शाह्यात व संयंजस आहेस. घनाचा लोभ न घराता गावोगांवी फिरून लोकांना आपली विद्या शिकव. लोक प्रेमाने जे देतील तेवढेच स्वीकारून समाजाची वृत्तीने रहा.”

रमानाथ नम्रपणे हात जोडून म्हणाला-
“गुरूदेव आपण सांगितल्याप्रमाणेच मी

जागेन. थावी कोणत्या गांवी जावे, अशी आपली आज्ञा आहे?”

गुरू म्हणाले-“कुठ्याही गांवी गेलस तरी हरकत नाही, पण कुठूनकुठून मूलपुत्रास जाऊ नकोस, ही गोष्ट मात्र लक्षांत ठेव म्हणजे झाले.”

गुरूस अभिवादन करून, रमानाथ गुरुकुलाचा निरोप धरून निघाला. त्याचे देव म्हणा की योगायोग म्हणा, दिवस मानव्हासनाचा शुभारास हो मूलपुत्रीच्या सीमेवर पोचला. एक रात्र त्या गांवी बसलेल्या शिवाय गेल्यात नसल्यामुळे त्याने त्या गांवातील एका घरी मुक्काम केला. त्या घरच्या गृहस्थाने रमानाथाच्या नावा गांवाची, उद्योग-धंद्याची चौकशी केली. रमानाथाने स्वतःबद्दलची सर्व माहिती सांगितली. ती ऐकताच त्या गृहस्थाने त्याला नमस्कार करून म्हटले-“ध्याने

लहान असला तरी विद्येत घोर अमणान्याला हात जोडून नमस्कार करावा, असे शास्त्रवचन आहे. आम्हाला गांवात योग्य गुरू नसल्यामुळे मूले विघडून जात आहेत. तुम्ही इथेच राहून आम्हाला गावच्छ मूलांना शिकवावे.”

यावर गुरूचा उपदेश लक्षांत घेऊन रमानाथाने, वापणास या गांवात राहणे शक्य नसल्याचे सांगितले. सकाळी तो उठतोच तोच गांवातील कित्येक लोक विविध प्रकारच्या भेट-वस्तु घेऊन त्याला भेटावयास आले व आपल्या मुलांस शिकवण्याची विनंती केली.

त्या सगळ्या भेट-वस्तु घेऊन रमानाथाच्या तोंडास पाणी मुटले. विद्याभ्यासासाठी कष्ट सहन करणाऱ्या गांवकऱ्यांना वघून रमानाथाला वाटले की त्यांच्या मुलांना शिकवणे हा त्याचा धर्म होय. अशा प्रकारे गुरूने केलेल्या उपदेशाकडे त्याने कानाडोळा केला. आमाधिकाऱ्याने रमानाथासाठी एक लहान घर बांधवून दिले. शाळेची सुरुवात होण्याआधी त्याने रमानाथास म्हटले, “तुमची शाळा व्यवस्थित चालू शकली नाही तर तुम्हाला त्या तिकडे विसणान्या वाड्यात रहावे लागेल.

त्याच्या बोलण्याचा रमानाथास अर्थबोध झाला नाही.

मूलपुत्रीची पोरं बलि द्याव होती. रमानाथ अनेक प्रकारे शिकवण्यास प्रयत्न करी, पण ती वृत्ता-धियाणाच घालीत. त्याने लक्षपूर्वक प्रत्येक मुलाचा अभ्यास करून पाहिले की सगळीच मूल खराब नाहीत. त्यातील कांहीजण खोडकर असून ती इतरांना निक्कं देत नाहीत, म्हणून त्याने अशा कांही ब्राह्म मूलांना निवडून त्यांना कडक शिक्षा दिली.

त्याच दिवशी ग्रामाधिकारी रमानाथास भेटून म्हणाला-“तुम्ही मुलांना का मारले?”

“त्यांनी धियाणा केला म्हणून मारावे लागले.” रमानाथ म्हणाला.

“विवाहा मूले करणार नाहीत तर तुम्ही, करणार काय?” ग्रामाधिकारी रागाने म्हणाला.

काय बोलावे हे न कळून रमानाथ गप्प राहिला.

ग्रामाधिकाऱ्याने रमानाथाला “मूले म्हणजे देवाघरची फुले, म्हणतात ना? मग यापुढे मुलांना कधी ह्यात लावू नका, न मारतो शिकवत चला!” अशी समज दिली.

त्यानंतर रमानाथ मुलांना न रागावता न मारता शिकवण्याचा प्रयत्न करू लागला, पण त्या निर्बुद्ध मुलांपैकी एकजणसुद्धा एक अक्षरही शिकला नाही, काही

दिवसांनंतर ग्रामाधिकारी पुन्हा रमानाथास म्हणाला, “तुझ्याकडून एकाही मुलास विद्याभ्यास येत नाही असे गांवकरी म्हणत आहेत.” यावर रमानाथ म्हणाला—“तुमच्या मुलांना विद्या येत नाही, यास कारण मी नव्हे, त्यांचे आईवडीलच होत.”

“मग, काय करावे म्हणता?” ग्रामाधिकाऱ्याने विचारले.

“सगळ्या गांवकऱ्यांना एकदा एकत्र बोलावा, मुलांनी चांगला अभ्यास करावा म्हणून घरी काम करावयाचे ते मी समजाऊन सांगेन!” रमानाथ म्हणाला.

त्याच्या म्हणण्यानुसार गांवकऱ्यांची एक संभा बोलवण्यात आली. मुलांना अभ्यासाचे वळण कसे लावावे? घरी कसा अभ्यास करवावा? गरज भासली तर त्यांना शिक्षेची जरब कशी बसवावी? असे गोष्टी रमानाथाने त्यांना समजाऊन सांगितल्या तेव्हा, “मुलांचा अभ्यास सगळा घरी आई-वडिलांनी ध्यायचे आले तर विद्यालय कशाळा? गुरु कशाळा?” ग्रामाधिकारी म्हणाला.

तिथे उपस्थित असलेल्या बऱ्याच मोठ्या लोकांनी सुद्धा हीच शंका बोलून दाखवली.

रमानाथाने त्यांना अरेब समजाऊन सांगितले, पण ते पुन्हा-पुन्हा हाच

प्रश्न विचारू लागले. काही न सुचल्यामुळे रमानाथ किंचित हताश होत म्हणाला—“मी इतके समजावून सांग-तोय, पण तुमच्या ध्यानात कसे येत नाही?”

लगत ग्रामाधिकारी म्हणाला—“आम्हां मोठ्या मापसांना कळेल अशा प्रकारे तुम्ही सांगू शकत नाही, तर मुलांना काय शिकवू शकता? तुम्हाला काही दिवस त्या मोठ्या वाड्यात राहणे आवश्यकच आहे.”

रमानाथाच्या मनात सुद्धा, “त्या मोठ्या वाड्यात काय आहे?” हे पाहण्याचे कुतूहल होतच. ग्रामाधिकाऱ्यामहं तो त्या वाड्याकडे निघाला. त्याने आत पाऊल

टाकताच ग्रामाधिकाऱ्याने वाहेरून दार लावून घेतले. आत काही माणसे होती. त्यांतील एक जण रमानाथाकडे बघत, “आपल्याला अजून एक साथीदार मिळाला आहे,” म्हणून जोराने ओरडला.

रमानाथाने त्यांना, “तुम्ही कोण आहात?” म्हणून विचारले.

“या गावातील मुलांना विद्याभ्यास शिकवावयास येऊन हार खाल्लेले तुम्ही आहात आम्ही. या काढागृहांत दररोज काही मूले येऊन गुरूने कसे शिकवले पाहिले याचे घडे देतात. त्यांच्या बरोबर जीधे भीमकाय पहेलवान असतात.” त्यांपैकी एकाने माहिती दिली.

गुरूचा उपदेश न ऐकल्याचे हे फळ मिळाले; असे रमानाथाला वाटले. तो विचार करू लागला की सगळे भिळून वहाजग आहोते, सर्वांनी मिळून बाहेर पडण्याचा मार्ग शोधला पाहिजे.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी गुरूना विद्या शिकवण्यासाठी काही मुले आली. रमानाथ त्यांना म्हणाला, "तुम्ही सर्वत्रण फारच भाग्यवान आहात, काहीही कष्ट न करतां एका तासांत सकलशास्त्रवेत्ते होण्याची संधी तुम्हाला मिळते आहे."

"हे कसे?" एका मुलाने विचारले.

"इतके सगळे विद्वान एका एकांत माता सरस्वतीचे श्रोत्रगायन करतील तर देवी प्रसन्न होऊन आज्ञा-वाजूला उपस्थित असणाऱ्यांना विद्या प्रदान करील." रमानाथ म्हणाला.

त्या मुलांनीही ही गोष्ट गावांत जाऊन सांगितली. थोड्याच वेळांत त्या वाड्याजवळ ग्रामस्थांची तोबा गर्दी उसळली.

पूजा सुरू झाली. श्राव्या वेळानंतर मोठ्या आवाजात रमानाथाने घोषणा

केली. "जिये मुख्यपथ असते तिये सरस्वती नसते. आम्ही अकरा-अण सरस्वतीतसेच म्हणत ग्रामप्रदक्षिणा सुरू करतो. ज्यांना सरस्वतीची कृपा हवी असेल, त्यांनी आमच्या मागे चलावे."

रमानाथाच्या मागे ते सगळे गुरूजन सरस्वतीचा नामघोष करीत गांवच्या वेळोवेळी चालू लागले, व त्यांच्या पायीमज मूर्खपुत्रीचे लोक निघाले.

गांवची वेळ जवळ येताच रमानाथ गांवच्या लोकांना म्हणाला, "सरस्वती-यावेची आज्ञा आहे की आम्ही गुरूंनी जोरात पळ्यावे व गांवकऱ्यांनी इथे वेष्टाजवळच थांबावे." व तो इतर गुरूजनांसह पळून गेला.

त्यानंतर त्याने आपल्या, ज्ञानाच्या व शिष्यांच्या जोरावर राजाश्रय मिळविला. त्याने राजाज, मूर्खपुत्रीत स्वतःला आलेला अनुभव कथन करून त्या गावातील लोकांना राजासत्तेने विद्या शिकव्यास माग पाडले.

भयंकर देश

[१७]

[समुद्रकेतूच्या अनुयायांनी काही वेळ चकपक आल्यावर शिझवत खोल जंगजात निसटून पळाला. तेथे त्यांना देवमाया नांवाची एक स्त्री भेटली. तिच्याकडून शिबदत्ताला मकर पंढनाची माहिती कळली. वज्रमुष्टी दोघा प्राचीदारांसह वाट दाखवत पुढे निघाला. त्याला समुद्रकेतूच्या बाबे चौपांची वस्ती दिसली. पुढे-]

वज्रमुष्टीला वांकड्या तिकड्या पसरलेल्या जमिनीवर अवळजवळ रांगत जात शिचोळ्या खाड्यांच्या पलीकडून काठावरच्या एका होडक्यात उडी मारून पडला. वज्रमुष्टीला वांकड्या तिकड्या पसरलेल्या जमिनीवर अवळजवळ रांगत जात शिचोळ्या खाड्यांच्या पलीकडून काठावरच्या एका होडक्यात उडी मारून पडला. वज्रमुष्टीला वांकड्या तिकड्या पसरलेल्या जमिनीवर अवळजवळ रांगत जात शिचोळ्या खाड्यांच्या पलीकडून काठावरच्या एका होडक्यात उडी मारून पडला. वज्रमुष्टीला वांकड्या तिकड्या पसरलेल्या जमिनीवर अवळजवळ रांगत जात शिचोळ्या खाड्यांच्या पलीकडून काठावरच्या एका होडक्यात उडी मारून पडला.

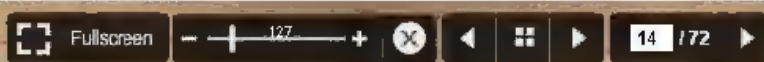

एका जागेवर एकावर एक रचून खूप पिऊन ओरडत होते.

त्या सर्वांना ठार करण्यास हीच चांगली संधी आहे असे वज्रमुष्टीला वाटले. तो एक उडी मारून झाडाआडून पुढे आला व जोराने "जय कालकेया!" असा घोष करीत तलवार उपसून चांचेचोरांवर तुटून पडला.

आपल्यावर भयंकर प्रसंग ओळवला आहे, असे त्यांच्या पैकी कोणाच्याही लक्षात येण्यापूर्वीच वज्रमुष्टीची तीक्ष्ण धार असलेली तलवार पांच जणांची मुंबशी वडापासून मिराळी करून मोकळी झाली होती. बाकीचे पांच जण घुड्यावर

आल्यासारखे आपल्या आमुघांकडे पावले. परंतु जवळ पोचायच्या आत वज्रमुष्टीने त्यांची मुंडकी सुद्धा उडविली.

फक्त एक चांचेचोर त्या गडबडीत निसटला आणि खाडीच्याकडे धावला. परंतु वज्रमुष्टीने त्याला निसटू दिले नाही. कारण एकटा नरी जिवंत निसटला तरी तो आपला देत उलटून वाढू पाकेल, असे त्याला वाटले.

वज्रमुष्टी "जय कालकेया!" असा घोष करीत पळून जाणाऱ्या चांचेचोरांच्या अंगावर धावला. त्या निःशस्त्र चोराने, त्यात तो खूप झिगलेल्हाही होता, एकदा वज्रमुष्टीकडे मयंकर रौद्र रूप धारण करून पाहिले व जोराने "मेर्ला!" असा दाखनाद करीत समोरच्या खाडीत उडी मारली.

वज्रमुष्टी त्याच्या पाठीपाठ त्याला धरयला खाडीत उडी टाकणार, पतक्यात त्याला ताडाच्या एखाद्या तोंड सोडासारखी पाण्यात तरंगत असलेली मगर दिसली. ती त्या उडी मारणाऱ्या चोराकडे पोहोत आली. पापणी लबायच्या आत तिने त्याला भिळले व पळून गेली.

वज्रमुष्टीने ते पाहिले व आनंदाने खूप हसला व दांतओठ दावीत म्हणाला— "समुद्रकेतूला सुद्धा अशाच मरणाशिवाय

घुटका नाही. माझ्या हाती किंवा मगरीच्या जबड्यात...जय कालकेया!"

त्याच सुमारास वज्रमुष्टीबरोबर आलेले दोघे साधीदारमुद्रा खाडीच्या काठावर येऊन पोचले. त्यांनी हात हलवून वज्रमुष्टीला खूप केली. आता जास्त वेळ धाळाविण घोमयाचे आहे, हे ओळखून वज्रमुष्टी एका होडक्यात चढून खाडी पार करून त्या बाजूला आला.

एकट्या वज्रमुष्टीने इतक्या सान्या जणांना ठार केलेले ऐकून दोघां साधीदारांनी त्याची खूणखूप स्तुति करून त्याची पाठ खोपटली. त्यानंतर सर्वजण शिवदत्त नाट पहात होता तिकडे गेले.

शिवदत्त इतका वेळ आतुरतेने त्यांची वाटच पहात होता. त्यांना येत असलेला पाहून तो त्यांना सामोरा गेला आणि त्याने विचारले—"झालं का काम? समुद्रकेतूचे अनुयायी तिकडे कोठे आडळले नाहीत का?"

वज्रमुष्टी घडले ते सांगणार इतक्यात त्याच्या बरोबर गेलेल्या दोघां सैनिकांनी, वज्रमुष्टीने जो थोर पराक्रम गाजविला होता त्याचे वर्जन आनंदाने केले. शिवदत्त व मंदरदेव दोघांनी वज्रमुष्टीने दर्शविलेल्या साहसाची खूप प्रशंसा केली. शिवदत्त

घडस बाळाणण्या सारखंय आहे! तू पूर्वी मनातली इच्छा दर्शवित्याप्रमाणे संधी मिळाली तर त्या समुद्रकेतूला ठार करण्याची जबाबदारी तुझ्यावरच टाकू!"

देवमाया समुद्रकेतूचे नाव ऐकताच रागावेशाने म्हणाली—"अहो! वज्रमुष्टीच्या तलवारीला बळी पडलेले सर्व या प्रदेशातले कोणीतरी नेमलेले पाहारेकरी असावेत. म्हणून आपण कोणाच्या दृष्टीस न पडता आतां त्याच्या अगदी गुप्तस्थानी पोहचू शकतो. येथून फक्त चारपाच कोसांच्या अंतरावरच त्याचे ते गुप्तस्थान आहे. आपण तेथे जायचं झालं तर नावेतून किडवा पडोकरासच जाय लागेल."

"समुद्रकेतू राहातो तो जागा म्हणजे मोठा किल्ला-बिल्ला तर नाही ना?" शिवदत्ताने विचारले.

देवमाया उत्तरादाक्षल म्हणाली-
"तेव्हा किल्लावगैरे मोठे बांधकाम काहीच नाही. तो सर्व प्रदेश म्हणजे समुद्राच्या पाण्याने घेरलेला आहे. मधून-मधून बेटा-सारखे उंचवटे माव पुष्कळ आहेत. तो राहातो ती जागा अशीच एक आहे. त्याला संरक्षण म्हणजे चारी बाजूला पसरलेले खार समुद्राचे प्राणीच!"

"त्याचे अनुयायी सुद्धा पुष्कळच आहेत की, परंतु त्यांच्याहून जास्त त्याचे गुलाम आहेत आणि ते त्याचे बळकटी आहेत! ते

देखील तेथेच आहेत. मी तेथेच तर गुलाम म्हणून पुष्कळ दिवस बांधलेली होते! आपण जर का, त्या गुलामांना बंधीमुक्त करू आकलो वर आपण काही करावची गरजच राहणार नाही, ते गुलामच त्या समुद्रकेतूवर व त्याच्या अनुयायांवर चालून जातील." देवमाया अत्यंत उत्साहाने म्हणाली

"ते गुलाम अंदाजे कितीजण असतील? शिवदत्ताने विचारले.

"पांचशे...सहाशे तर असतीलच! त्याहून कमी नसतील!" देवमाया म्हणाली.

"तरमाग आता आपण तिकडेच निघू या! बज्जमुष्टीने धिळविलेल्या होडक्यांच्या मदतीने सर्वजण आपण या उघळ पाण्यातून जाऊन तो समुद्रकेतू राहातो त्या बेटावरच्या गृहेत पोचता येईल, अंधार पडू लागला आहे. सगळा सुवाचा लागू दिसाशिवाय त्याच्यावर तुटून पडायला याहून जास्त चांगली वेळ मिळणे शक्य नाही!" शिवदत्त म्हणाला.

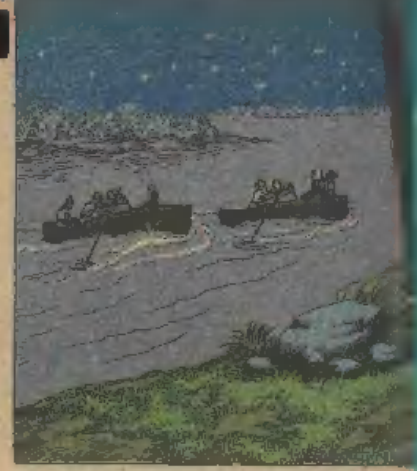
त्या प्रमाणे सर्वजण खाडीच्या दिशेने निघाले. होडयाच वेळाने ते उघळ पाणी पसरलेल्या प्रदेशात पोचले. तेथे मधून मधून ऊंच सखल प्रदेश होता व जामोजामी साडे झुडवे ही होती. एकंदर ती जागा एक उंचवटासारखीच होती. चांगलीच होती.

समुद्रकाठावर अहो-अहोने झाडाना बांधून ठेवलेली होडकी सुद्धा होती. सर्वजण त्या होडक्यांत चढून देवमायेने दाखविलेल्या वाटेने निघाले.

तोपयंत चांगला काळोख पडला होता. चंद्रकोर मधून-मधून वगावाडून बाहेर येऊन वाट दाखवीत होती. तेथून समुद्रकेतू राही ती जागा पुष्कळ दूर असूनही लहान बेटावर दिवे 'मिणमिण' करीत असलेले दिसत होते. परंतु इतके असूनही ती जागा वास्ती वसेल अशीच होती.

त्या काळोखात परस्परांना सावध करीत आणि होडक्यांची परस्पर टक्कर होऊ न देता शिवदत्त सर्वांना येऊन सावधपणे हळूहळू पुढे जात होता. मधून-मधून पाण्यातून उंचवटे वर कोकी काडीत होते व त्यांवरच्या झाडांवर अलपकांची किलबिलाट ऐकू येत होती. पाण्यात आहाराच्या बोवार्थ अगरी, मासे व इतर पाण्यातले इतर प्राणी होडक्यांपर्यंत येऊन त्यांत मनुष्य असल्याने पाहून दूर पळून जात होते.

जवळ-जवळ, मध्यरात्रीच्या सुमारास शिवदत्त आपल्या अनुचारांसह समुद्रकेतू राही त्या जागेच्या परिसरात पोचला, आता कोणत्याही प्रकारे आवाज बघी होऊ न देता डोरासारखे बांधून ठेवलेल्या

गुलामांच्या बांधण्यापर्यंत जाऊन त्यांना सोडवायचे, हेच काम उरले होते. त्यांच्या मदतीने समुद्रकेतू व त्याच्या अनुयायांचा सर्वनाश करावयाचा!

शिवदत्त मनातल्या मनात हेच योजीत असता एकदम करावयाचे ते काम अकस्मात येऊन ठेपलेच! सर्वजण चाहूल दित्या शिवाय होडक्यांतून काठावर उतरले. नंतर झाडांआडून लपत छपत काही अंतर चालून येत्यावर अकस्मात् तो सर्व प्रदेश कितीक दिव्यांच्या उजेडाने प्रकाशित होत असलेला त्यांच्या नजरेस आला.

शिवदत्त लगेच एका धुडपाभाड कोणाच्या दृष्टीस पडू नये या विचाराने

राजा हरिश्चित्त याचे शिपाई आहेत! राजाडल्यावर मकरदेवतेला अत्यंत प्रिय असा वाह्यार वंऊन जाण्यासाठी आले आहेत. समुद्रकेंद्रून धरून आणलेल्या लोकांपैकी जे अश्व्यंग, योग्य वयाचे व सुंदर असतील त्यांना वाढेल ती किंमत देऊन विकत घेऊन ते मकरमंडलाला निघून जातील.

शिवदत्त ती म्हणाली ते ऐकून आवर्धकित होऊन म्हणाला- "मकर देवतेला वाह्यार म्हणून बाणसाधिकाय इतर प्राणी उपयोगी नसतात का? ती केवढी मोठी देवता झाली तरी शेवटी ती मगरच ना!"

देवमाया उत्तरा दाखल म्हणाली- "मकरमंडलाच्या सर्व राहणाऱ्यांना ती थोर देवीच वाटते, मग ती कितीही सुंदर देवता असेना! ती देवता म्हणजे त्यांना फार मोठी घास्वीच वाटते. त्या देवतेला बाणसा इतर प्राणी बळी देणे म्हणजे मोठे पाप असे वाटते, त्यांना!"

"त्या मूर्खाना जो फार मोठी देवता वाटते तिला खाणारा काळ आपल्या बरीबर आहे, म्हणजे!" असे म्हणत शिवदत्त वज्रमुष्टीकडे खूण करून थोडा हसला.

"जी त्या एकट्या मकरदेवतेचाच काळ नाही, त्या समुद्रकेंद्रून मूळां

काळ आहे!" वज्रमुष्टी दातजोड चाबोत रागाने म्हणाला.

"वरं तर, आपण बाला गुपचुप जाऊन नंद कळव ठेवलेल्या त्या गुलामांना मुक्त करणे बरीबर होईल! समजा, त्या प्रयत्नात आपण अपवास्वी झालो तर आपण बसून आलों तरी होडकी येथेच बाहेर, आपण त्यात बसून पडून जाऊ!" शिवदत्त म्हणाला.

देवमायेंने गुलामांना ज्या गोठघासाच्या झोपड्यात बांधून ठेवल्याचे सांगितले होते त्या दिशेने भव्यजण झाडआड लपत-लपत तिच्या राठोपाठ निघाले. थोड्याच वेळात ते गोठघासाच्या त्या झोपड्यांतूनच पोचले. तेथे सैकडो लोक हातांमाय सांसळ्यांनी बांधून गुरांकींमारखे बांधलेले दिसले.

शिवदत्त आपल्या अनुयायांना सावध करून हळूच त्या झोपड्यात शिरला. वज्रमुष्टीने हळूच त्या गुलामांमधून जाऊन, त्यांच्या पैकी प्रत्येकाला ते कोणत्या कामासाठी तेथे आले होते हे सांगून त्यांना गप्प राहायला आणि खूण केल्यावर धाबूवर तुटून पडावला समजावून सांगितले.

आपल्या कपळाच्या शस्त्राश्टांनी शिवदत्ताने व त्याच्या अनुयायांनी प्रथम आली वज्रमुष्टी आणि तोंडत सोडविले.

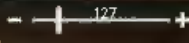
नंतर त्यांनी व सुटका मिळालेल्या गुलामांनी मिळून सर्व गुलामांना मुक्त केले.

अशा तऱ्हेने थोड्याच वेळात जवळपासच्या सर्व गोठघांतील सर्व गुलाम मुक्तले.

परंतु मुखाती पासूनच स्मृप्रभमा कोठे आहे, ही शंका देवमाया व मंदरदेव आणि इतरांना येतच होती. त्यांनी पुष्कळशा गुलामांना विचारूनही पाहिले. परंतु त्यांच्या पैकी कोणालाही तिच्या दिवशी काहीच माहीत नव्हते. तरमय स्वयंप्रभेला य पूर्वीच मकरदेवते समोर बळी म्हणून टाकले का? ही नीती त्यांना वाटू आली.

Fullscreen

127

20 / 72

पण इतक्यात एक मुलाम. पुढे येऊन म्हणाला-“मातांन धोड्या वेळापूर्वीच एक पाहारेकरी म्हणत असतांना आम्ही सर्वांनी ऐकले की एक अत्यंत सुंदर स्त्री, कोणी समुद्रकैतू आहे त्याला-सापडली आहे व तिला तो समुद्रकैतू भोळ्या किमतीला विकणार आहे, म्हणु!”

ते ऐकून देवमायेला व इतर सर्वांना जास्त भीती वाटल्या सारखे मासले. संदरेदेव शिववस्तानेबळ येऊन म्हणाला-“शिवदत्ता, येथे इतके मुलाम आहेत, पण यांच्यावर कोणी पाहारेकरी नाही, याचे आश्चर्यच वाटते!”

शिवदत्ता ते ऐकून हंसला व म्हणाला-“बहुकडे पसरलेल्या या समुद्रांच्या ओळ खान्या पाण्यामध्ये, हातपाय सज्जळवंडांनी नाविलेले असतां कोण कोठे पळून जाऊ शकेल? तर आतां पुढे जायज काय करायचे याचा विचार करू या स्वयंप्रभा याच बेदाखर नक्कीच कोठे तरी असणार! जाणून सर्व मिळून अकस्मात समुद्रकैतूवर

हल्ला करून त्याला व त्याच्या अनुयायांना ठार करू या!”

तिकडे वज्रमूष्टीने मध्यंतरी सर्व मुलामांना एकत्र जमवून त्यांना काठ्या, लोखंडी गज आणि असेच जे हाती आले ते देऊन त्यांचे सैन्य तसे केले होते. शिवदत्ताच्या आज्ञेप्रमाणे सर्वांच्या तीन टोळ्या करण्यांत आल्या व त्यांचे नायक म्हणून शिवदत्त स्वतः संदरेदेव व वज्रमूष्टी तिघांना नेमण्यात आले. नंतर हल्ला करण्याचे ठरले.

सर्वजण बारडा ओरडा केल्या शिवाय झाडाबाडच्या सावलीतून जात एकाएकी तीन दिशांनी येऊन जयघोष करीत समुद्रकैतूवर जुटून पडले.

इतक्या एकाएकी इतके जण कोण शत्रू आले, ह्या गोष्टीचा विचार करण्याच्या आतच समुद्रकैतूचा वनेक चांचेबोर अनुयायांचे शिवदत्त व त्याच्या अनुयायांच्या हस्ते शिरकाय झाले होते.

(पुढल्या अंकात संपूर्ण)

गुप्तधन

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही तो पुन्हा शाहाजबळ गेला, प्रेत काढून खाद्यावर घेतले आणि मोनपणे स्मशानाची माट पाहण्यास सुरुवात केली. तेव्हा प्रेतांतील वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा! तू हे अश्रम करतो आहेस ते तुझ्या नखीबी लिहलेले आहे म्हणून किंवा देव फिरल्यामुळे तुला हे भोगावे लागत आहे म्हणून, न कळ! वगडीजण मोठ्यांच्या हातावाळी येऊन गत्यंतर नसल्यामुळे पाकरी कष्टात तर काहीजण कोणत्याही प्रकारचा देवदुविलास तसून मुद्दा पाकरी करण्यांत आग्रह्य घालवितात. या दुष्टांच्या प्रकारची वृत्ति असणारा रामदास नावाचा एक माणूस होता त्याची कहाणी मी आज सांगतो, म्हणजे तुला चालण्याचे श्रम, वाटणार नाहीत.” अशे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला;

राजा जवळ जातोपर्यंत नंतर तिन धनगुप्तास तो वपाय मागितला.

तो अनपेक्षित रुपाम ऐकून धनगुप्तास धक्का बसला, तो म्हणाला- "खरोखरच तू वेडी आहेस, स्वतः हून सवतीची अपेक्षा करतेस! अग, तू म्हणतेस ते ठीक आहे, तुझी मावस नहीण कनकलता सर्व प्रकारे योग्यच आहे पण तिचे वय तुझ्याहून अत्यधिकही कमी आहे. हे लग्न कोणत्याही प्रकारे श्रेयस्कर नव्हे!"

धनगुप्तास आपला मुलगा दत्तक देण्यास त्याचे कित्येक नातलग एका पायावर तयार होते, पण या नवरा-बायकोस दत्तक देण्याचा विचार स्वतः नव्हता. दत्तक-पुन हा धोलून-चाळून दत्तकन. पोटाच्या पोराची बरोबरी बांडीच येणार? तो परकाळ!

नवऱ्याने तिचा सल्ला न मानल्यापासून रत्नमालेची तय्येत आणखीनच डांसळली व कांही दिवसांतच तिने डोळे मिटले!

आपण तिचा सल्ला न ऐकल्यामुळेच रत्नमाला वारली या गोष्टीचे धनगुप्तास खूप वाईट वाटले. अखेर त्याने कनकलतेशी लग्न करण्याचे ठरविले.

राजा-राजा न करता लग्न झाले. व एका वर्षातच कनकलतेच्या पोटी एक गोरा गुटभुटीत मुलगा जन्मला. धनगुप्ताने त्याचे

नांव, आपल्या बहिणांच्या नांवावरच श्रीगुप्त असे ठेविले. एकुलता एक मुलगा श्रीगुप्त लागातच कोडकौतुकांत वाढू लागला.

धनगुप्ताने मातां सत्तरी गाठली होती. मुलगा बारा वर्षांचा झाला. धनगुप्तास पुन्हा काळजी, लागली आपल्या नंतर एवढा घन-ऐवबर्चाचा सांगाळ कसा होईल? हे काम बापकांनी करण्याचे नव्हे, त्यातल्या त्यात कनकलता वजून पोसणीच म्हण-वली जाते, तिला विशेष व्यवहार-ज्ञानही नाही" या काळजीतून मुक्त होण्यासाठी तत्कालत असतांनाच त्याला एक चांगली कल्पना सुचली, "आपल्या व्यापारांत लागलेला पैसा, त्यावर मालमत्ता सोडून, अमाप हिरेमाणकें, सोन्याचे दागिने वगैरे आपल्या तिजोऱ्यांत पडून आहेत. श्रीगुप्त घ्यात वेईपर्वत ही संपत्ती दुसऱ्यांच्या हाती न लागू देतां सांगाळगारा विश्वासा माणूस रामदासच आहे. धनगुप्तास शंका नव्हती. त्याच्यावर विश्वास करून आपण निश्चितपणे डोळे मिटावे.

रामदास हा धनगुप्ताच्या नोकरीपैकी एक-होता, लहानपणीच आई-वडिलांच्या मायेस पारला झालेल्या रामदासला धनगुप्ताने आपुलकीने लहानाचे भोळे केले होते. रामदासला त्याची सारी कसोटी

रामदास त्याच्यामागे सावलीप्रमाणे रहात असे. मालकाबद्दल त्याच्या मनांत फार मक्ती होती. व्यापारातितितें परदेशी गेले असतांना त्याने आपला जीव घोसयांत घालून मालकाचे रक्षण केले होते. तो मालकाचा अत्यंत विश्वास-पात्र होता.

एके दिवशी रात्री धनगुप्ताने रामदासला आपल्या खोलीत बोलावून म्हटले- "सरे रामदास! आज्ञा तुझ्यावर पूर्ण विश्वास आहे, म्हणून तुझ्यावर एक फारच जबाबदारीचे काम सोपवीत आहे. तरी जबाबदारीने हे काम पूर्ण करण्याविषयी तुझ्याकडून मला वचन हवे आहे. वचनाचे

"कांचनपुरीत धनगुप्त नांवाचा कोटपाशीस व्यापारी होता. सीबल्लोपाणिज ऐश्वर्यांत, त्याने विदेशांत सुद्धा आपला व्यापार वाढविल्यामुळे सतत भर पडत राहिली. त्याच्या सोडीस दुसरा कुणीच व्यापारी नव्हता.

एवढे ऐश्वर्य होते पण बुद्धत्वाकडे झुकल्या धनगुप्तास मनःशांती अशी नव्हती, कारण त्याच्या पोटी संतान नव्हते. सतत चितेजी ही असाध्य मनोव्याधी त्याच्या पत्नीस, रत्नमालेस, पोखरून टाकीत होती.

व्यापाराच्या बहुविध कामांत घुरफटून असणाऱ्या धनगुप्ताला न मुचलेला एक उपाय रत्नमालेस मुचला, त्या दिवशी

“मालक! आपला शब्द मी आजवर कधी पदू दिला काय? आजच्या पायावापरय मांगतो, आपली आज्ञा पूर्ण करीन. निःसंकोच आज्ञा करावी.” रामदास हात जोडून म्हणाला.

यावर वनगुप्त म्हणाला—“बघ घराण्या पायाची नको, रामरायांची ही प्रतिमा दोंडावावर उचलून बापय घे, म्हणजे मी निर्विचल होईन.” रामदासने तसे केले.

त्यानंतर घनगुप्त म्हणाला—“रामदास! आतां माझ्या जिवाचा भरणारा नाही. जसजसे वय होत चालले आहे तसतशी श्रीगुप्ताबाईची चिंता सांभाळण्या सक्ताली

धीर लावीत आहे. वाढवडिलांपासून चालत चालेली संपदा माझ्या माघारी वामच्या वंशाच्या सोडून तर आणार नाही! अशी धास्ती जिवाला लागली आहे. तुंच या वनऐश्वर्याचा नोट सांभाळ करूंक यकतोस! श्रीगुप्ताला योग्य वेळी हे ऐश्वर्य पोंचते कर.” नंतर त्यावे त्याला जे सांगावयाचे होते सांगितले.

यानंतर वर्षाच्या आतच घनगुप्ताने इहलोकाची यात्रा संपवली. रानदाग मालकाच्या कुटुंबाची जिवापाड काळजी घेत होता. व्यापारांत कुठेही मालकाची उणीव दिसू देत नव्हता.

प्रति कुबेर मानल्या जाणाऱ्या घनगुप्ताच्या अपरिमित संपत्तीचा संरक्षक रामदास सारखा थकवित् मोकर असावा या गोष्टीबद्दल कित्येकांना आश्चर्याबरोबर सहाय धाटू लागला. योग्य काळजी न घेतली तर रामदास या अनाथ आई-मूलाशी वेडमानी करील, असे सुद्धा बरेचजण समजू लागले. काही नातलगानी, विशेष करून तिच्या माहेरच्या लोकांनी कलकलतेला सावधानतेचा इशारासुद्धा दिला.

वारंवार या गोष्टी कातावर आल्यामुळे कलकलतेच्या मनात रामदासबद्दल बोडी शंका येऊन ती एके दिवशी त्याला म्हणाली, “रामदास! श्रीगुप्त आतां सगळ्या

पायावर उभा राहिल्याच्या वयात आलाय. त्याच्या वडिलांनी, नव्वे संपत्तीची माहिती तुला असल्याचे म्हटले होते, पण काय कुठे आहे हे सांगितले नव्हते.”

यावर रामदास म्हणाला—“बाई साहेब! मालकाची आज्ञा होती की घाकटे मालक वयात आल्यानंतर सर्व घन-संपत्तीचा देखा त्याच्या स्वाधीन करावा. आपत्ती महिन्याभरांत घाकटे मालक बीस वर्षांचे होतील, तोवर आपण धीर धरावा एवढीच विनंती करू इच्छितो.”

ती दिवस जगवला. त्या दिवशी रामदास दोन दणकट घोड्यांची बगी जोडून श्रीगुप्ताला त्यांत घेऊन जंगलाकडे निघाला. घनदाट जंगलातील एक उंच

ढेकडीच्या पायथ्याशी बगी तभी करून दोघे माळ चढून, पलीकडे उतरून एका छहानका घळीत उतरले. छहान्याच्या आड, दोन शिळांच्या मध्यभागी असलेल्या मोकळ्या जागी उतरून रामदास उभा राहिला व तो आपले केंस उघडीत, निरक्षण डोंडांनी श्रीगुप्ताकडे वेड्यासारखा बघू लागला. ते बघून श्रीगुप्ताला भीती वाटून तो म्हणाला—“रामदास! तुला काय शाले आहे? आपण बाबांनी जतन करून ठेवलेले गुप्तघन नेण्यासाठी आली आहोत ना? बोल ना?”

“बाबांनी ठेवलेले गुप्तघन? कुठले घन? तू कोण?” रामदास लाल डोळे निघाला. घनदाट जंगलातील एक उंच फिरवीत विचार लागला.

या मुळे अधिकच घाबरून जाऊन श्रीगुरु धरी पळून गेला व घडलेला सर्व वृत्तांत त्याने आर्तला कथन केला.

जे सर्व ऐकून कनकलता स्तंभित झाली तेवढ्यात रामदास तिथे आला, जणू कांही काहीच घडले नाही अशा प्रकारे तो बापल्य कामाला लागला.

कनकलतेने मुलाकडून ऐकलेली गोष्ट खरी काय? म्हणून रामदासला विचारले तर तो विस्मय वादल्यासारखे म्हण, "होय का! हे सर्व मला कांही वाहोत नाही!" म्हणून मोकळा झाला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून तो सर्व माळमत्ता गिळंकृत करणार हा संशय

पक्का झाला. परी रामदासने दोही मुलांविषयी बोलून दुसऱ्या दिवशी त्या दोघांमधून कनकलता मुढा त्या देण्डीकडे निघाली. रापदासने त्या मोकळ्या जागेत उतरून, तारवटलेल्या डोक्यांनी या माय-लेकांकडे बघत राखी बघत, विविध आवाज काढून त्यांना मारावयास धांवल्या उपाणे कारीत, बसच गोष्ट केला.

हे वधून कनकलतेस भीतीपेक्षा, आपली सर्व संपत्ती ज्वालेय, या गोष्टीचे दुःख वाटले. पुन्हा दुसऱ्या दिवशी तिने गावातील कांही प्रतिष्ठित लोकाना बरोबर घेतले, सर्व गण रामदासबरोबर देकडीतील त्या गुप्त ठिकाणी आले. यावेळी रामदासने त्या ठिकाणी येताच भक्तिभावाने नमस्कार केला व सोबत आणलेल्या पहारीने एका जामी खणू लागला. खणल्याबरोबर अमीर्निवृत्त कितीतरी तांद्याचे हंडे बाहेर निघाले. सर्व हंडे मोकळ्याच हिरे, माणिक आणि रत्नांनी व सोन्याने भरलेले होते. सर्व लोक घनक होऊन पाहू लागले.

ही सर्व संपत्ती वधून कनकलतेस व श्रीगुरुला अपरिमित आनंद झाला, परंतु बरोबर आलेल्या लोकांना रामदासच्या त्या पूर्वोक्त्या विचित्र भागण्याचा उलघटा झालाच नाही.

एवढे रागून वेताळ म्हणाला, "राजा! रामदासच्या घनांत काय होते असे तुला वाटते? तो घनगुप्ताच्या गुलास आणि बापकोस फसवीत असावा असे अनेक लोकांनाच मध्ये तर जुद्ध कनकलतेस मुढा वाटत होते. हे सर्व माहोत असून मुढा रामदास दोन वेळा वड्यासारखा बागला मग तिसऱ्यांदा त्याने सर्व संपत्ती कनकलतेस का दाखविली? ती संपत्ती लुबाडण्याचे धैर्य नसल्यामुळे? की ज्यांनी त्याला लहानाचे मोठे केले त्यांच्या बद्दलची गुलामीची भावना त्याच्या स्वभावात वाणलेली होती व स्वाभिमान नळता म्हणून, तू या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असूनही दिले नाहीस तर तुज्या डोक्याची शंभर जकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागलीक.

घाबर राश म्हणाला-"रामदासच्या स्वभावात कोणतीच खोट नव्हती, व वेताळ प्रेतासह जाऊन झाडावर लोवकळ ज्यांनी त्याचे पालन-पोषण केले त्यांच्या लागला.

बहुल आदर असणे वा त्यांचा विश्वास-पात्र अरणे ही गुलामगिरीची प्रवृत्ती नव्हते, घनगुप्ताच्या दुसऱ्या बापकोस व मुलास रामदासच्या मर्यादितपेक्षा खात्री नव्हती, कनकलतेने तर त्यास गुप्त घनाचा ठाव-ठिकाणा मुढा विचारला होता, म्हणजे तिच्या मनांत हा गुप्त घन लुबाडले की काय ही शंका होती हे रामदासला कळले होते. म्हणजे पुढे रामदासने माळकाच्या गुप्त घनाचा कांही भाग चौकन घेतला असा आरोप म्हणजे अकथ्य होते. बरे, मुद्दान प्रादेश्या लोकसमक्ष पत्ता दाखवतो म्हणजे माळकाच्या प्रतिष्ठेविषय झाले असते, असूनही दिले नाहीस तर तुज्या डोक्याची शंभर जकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागलीक.

अशा प्रकारे राजाचे मोग भंग होताना, वेताळ प्रेतासह जाऊन झाडावर लोवकळ लागला. (कल्पित)

व्यवहारज्ञान

विहं एक लाकुडकोडचा झेता. एके दिवशी बरोच लताकड फोडून तो पकून ठेवा होता. त्याच वेळी त्यामाझुने आपणाला एक संन्यासी मिळला. त्याने विचारीत बघून म्हणाला, "अरे! एवढी लाकूड फोडायची कायला? एवढे पकडायचे कायला? थोडोफोडो जरी फोडली असलीय तरी माज पोतापुरती कायई लावो असलीय की."

धर्मा दाकीतच विट्टू म्हणाला, "आजच्या या मोठ्ठीमुस रत्ता तीन दिवस पुरेच एवढे जल मिट्टू पकेल. पण येते तीन दिवस, पंचलात केळन काष्ट न करता, भरपूर आराम घेता येईल."

त्याची काँत्र करीत संन्यासी म्हणाला, "बाबाहे! हे सरीर पुकण्य. अशी राहिल की नाही माचीं मारवली नाही हे पारे ना? मग कसाची काळजी करीस एवढ्या हलक मपेच. कां पोरयसोत?"

या उपदेक्षावा पोता बेट विट्टू म्हणाला, "मी उघा जर जिवंत राहिलो नाही तर प्रकृतच मिटला पण मर कसाचिव् जगलोच तर जयतरेत येण्याचा क्षमक राहणार नाही, माझें का?"

संन्यासी लणभर विद्वत्तर झाला. बरोडा वेळ पावून तो म्हणाला, "अरे, व्यवहारज्ञान आणि अशीं शब्दबुद्धि मावया गुळला ही नाही." व गुणधूप झालेल्या भगिनि परत गेला.

बुद्धि चातुर्य

उजबेकिस्तानांत एव गरीब माणूस होता.

त्याला तीन मुले होती. बाप त्या तिघांना उपदेश द्यायचा, "बाबाहे! आपल्याकड जमीन-जुमला, गुरे-खोरे, मोव-नाणे नाही, मुम्ही शिकून-मवकून वहाण व्हा व ज्ञान होव तुमची मपली नमजून वाग."

बापाकः मागण्यानुसार विद्याप्राप्त झालून, प्रत्येक विषयाचे सांगोपांग आश्वसन करीत ते मोठे झाले. कांही विद्यमानंतर त्यांचे वडील वारले तेव्हा ते तिघेजण उदरनिर्वाहसाठी राहने गांव सोडून निघाले.

अन्धाव धर्मती नंतर ते एका बाहाराकड आले. या बाहारात आपणाला कांही नोकरी-धंदो मिळाल या आशेने ते बाहाराकड निघाले.

साली तान घालून चालना-चालतां यबकून वडील भाऊ म्हणाला, "या मार्गाने कांही वेळापूर्वी एक विप्याड उड गेला आहे."

थोडे पुढे गेल्यानंतर दूसरा भाऊ म्हणाला, "तो उड एका डोळ्याने जांभळा आहे."

बाहाराच्या अजून जवळ येताच सर्वांत धाकटा भाऊ म्हणाला, "त्या उंदावर एक रथी आणि एक मूल रवार आलेले आहेत."

असे बोलत ते पुढे जाताहेत तोंच मागून येणारा एक घोडेस्वार त्यांच्याबरोबर चालू लागला. त्याच्या अंगावर सारी बिलबत होते. त्याच्याकडे बघत मोठा भाऊ म्हणाला, "महाराज! आपण काहीतरी बोधीत आहातसे दिसते आह्मे ते म्हणजे उंड तर मळें ना?"

"होय! उंड कुठे गेलाय हेच शोधतय" तो घोडेस्वार म्हणाला.

"उंड विप्याड आहे-होय ना?" मोठ्या भावाने पुन्हा विचारला.

"होय, तुम्ही अधिकृतय उंटाळा?"
बोटेश्वार विचारला.

स्वावर, "उंटाचा डाक्या डोळा खिचलो आहे ना?" दुसऱ्या भाऊ म्हणाला.

"त्या उंटावर एक स्त्री आणि एक मुलू स्वतः झालेले आहेत, होय ना?" तिसरा भाऊ म्हणाला.

"होय, होय! आपण त्यांना पाहिले आहेत विसरेण, तो उंटा कुठे आहे?" असे तो बोटेश्वार विचारला.

"नाही! आम्ही आपला उंटा बघितला नाही" तिचे भाऊ म्हणाले.

त्याचे बोटेश्वार एक बोटेश्वार त्याचा संशय आला, तो त्यांना म्हणाला, "माझ्या

तुम्हाला उंटास व स्वावर स्वावर झालेल्या माझ्या पत्नीस व मुलास तुम्ही कुठे नेले आहे हे बघ्या बोलाने सांग, नाही तर मी तुम्हाला बांधकाम करून पकडून नेऊन देईन!"

स्वावर ने विप्रेक्षण म्हणाले, "आम्ही तुम्हाला उंटाचा किंवा स्वावर स्वावर असलेल्या तुम्हाला पत्नीला-मुलाला डोळ्यांनी पाहिले नाही, तरी याच रस्त्याने गेल्यास तर ते तुला मिळतील."

त्या बोटेश्वाराच्या मध्यम बळाने, तो त्यांना म्हणाला, "तुम्ही डोळ्यांनी न पाहिलेल्या माझ्या उंटाची व त्यावरील स्वावरांची माहिती कशी दिली? असे म्हणत त्यांना बांधकाम करून घेऊन गेला व त्यांनी बांधकाम करून आपल्या पत्नीस मुलास व उंटास पळविल्याची फियाद केली.

फियाद एकूण "तुम्हाला आरंभ पुरवा काय आहे?" म्हणून बांधकामाने विचारले. स्वावर, "माझा उंटा धिप्पाड आहे, तो एका डोळ्याने आंखला असून त्यावर एक स्त्री व एक मुलू स्वावर आहेत. हे मातीचे सांगितले; पण आपण उंटाचा बघितलेच नाही असे हे म्हणताहेत" असे तो फियादी म्हणाला.

"आम्ही आमच्या डोळ्यांचा उपयोग करीत प्रत्येक गोष्टीची बारकाईने पाहणी

करून अनेक गोष्टी जाणून घेत असतो" असे ते भाऊ म्हणाले.

"मी तुम्हाला ज्ञानाची आत्ताच परीक्षा घेता आहे म्हणत बांधकाम आपल्या बघितल्या काळात काहीचरी सांगितले, बघितले दोघांनी लोकांकरींनी एक पेटी उचलून आणवून बांधकाम संपाद करविली"

"या पेटीत काय आहे सांगा!" बांधकाम त्या पिण्याच्या म्हणाला, पहिला भाऊ म्हणाला, "ही पेटी रिकामी असून यांत फक्त एक गोल वस्तू आहे"

"ती गोलवस्तू म्हणजे एक डाळिब होय" दुसरा भाऊ म्हणाला.

"डाळिब कच्चे आहे!" तिसरा भाऊ म्हणाला.

बांधकाम आपल्या आसनावरून उठून पेटीजवळ आला, पेटीचे डाळिब उघडून त्याने आतून एक कच्चे डाळिब बाहेर काढले. ते बघून सर्व दरबारी मंडळी यवक झाली.

बांधकाम फियादीस म्हणाला; "हे विप्रेक्षण तुम्हाला नव्हते तर महान् प्रजावंत आहेत! तुम्हाला उंटा कुठे गेलाय हे तुम्ही न सोपून दे" व बांधकामाने त्या पिण्या आपल्या मंडळी नेऊन उत्तम मेजवानी दिली.

त्यांची बाळागणी करीत बांधकाम म्हणाला, "तुम्ही तुम्ही स्त्रीवरच जडभूत आहे, तुम्ही न पाहिलेल्या उंटाचे व त्यावरील स्वावरांचे वर्णन कसे काय करू शकला हे मला कळेल काय?"

स्वावर मोंड भाऊ म्हणाला, "रस्त्याने उंटाची पाहिले उमटलेली होती ती सर्वसामान्य उंटाच्या पावलांपेक्षा मोठी होती, म्हणून त्या रस्त्याने गेलेला उंटा धिप्पाड असला पाहिजे हे कळू शकले"

दुसरा भाऊ म्हणाला, "रस्त्याने जाताना या उंटाचे केवळ उजव्या बाजूचे उक्त, मंडळीने केलेले दिसत होते. पण डावीकडील

गवतास जंदाये सोडही लावलेले नव्हते यावरून उंटाळा हावा झोळा नाही हे कळले.

निसरा भक्त म्हणाला, "रस्त्यांत एका ठिकाणी जिये उंट घिसावल्याची चिन्ह दिसत होती, त्या ठिकाणी एका स्त्रीची आणि लहान मुलाची पावले दिसली. यावरून सिद्ध होत होते की उंटावर एक स्त्री आणि मुल सवार होते."

यावर बादशहा म्हणाला, "तुमच्या मुशम निरीक्षण अकरीने तुम्ही हे सर्व पुराव्या सकट सिद्ध करून सांगितले आहे पण पेटीत काळे डागित आहे हे, पुरावा नसताना कसे सांगू शकता हे आश्चर्य आहे?"

"एकाच खाविद" मोठाभाऊ म्हणाला, "आपले तोंड पेटी उघडून आणीत होणे, त्याच्या उचलण्यावरूनच ध्यानी आले की त्यात वजन नाही, पेटी जमोनीवर उंबतांना एका माजून किचित सुकली तेव्हा त्यांना काहीतरी परंपटल्याचा आवाज आला.

त्यावरून कळले की रस्त्याच्या पेटीत काहीतरी गेल वस्तु आहे."

तुमच्या भावाने म्हणले, "हजूर! ती पेटी आपल्या महाकाशेकारच्या बागेतून आणली जात होती, घरात असावयाची पेटी दहाव्याच्या बागेतून घेते तेव्हाच कळले की त्यात उडळीवा गिवाय दुमरी कोणती मोठ वस्तु अणू शकते?"

यावर बादशहा म्हणाला, "इथवर तर ठीक आहे पण डागित वस्तूच होती हे कम कळू शकले? हे चाडवाच्यासारखे पेत नाहीये!"

"हे सोळावणे तर फारच माप आहे" पाकटा भक्त म्हणाला, "अजून दाढिचे विकण्याचा सोमम मुरू सालेला नाही, इथे तर आपण स्वतः बागेत होकावून बघावे, समजेल डागित कच्चाच आहेत, एकाही शिकलेले नाही."

बादशहा त्या तोंडा भावांच्या या वृद्ध चातुर्थ्यावर क्लृप्त झाला व त्याने त्यांना आपल्या दरबारी मोठ्या पंगोरावर बोकावा दिसा.

नवकोट नारायण

ब्रह्मदत्त काशी येथे राज्य करीत असता तेथे एक फार मोठा धोमंत व्यापारी रहात असे. नवकोटी मिळवून उतार द्या आणि तेव्हा त्याला एक मुलगा झाला. म्हणून त्याने आपल्या मुलाचे नाव नवकोट नारायण असे ठेवले.

नारायणाला बापाने कधी कोणत्याही गोष्टी वद्दल नकार दिला नाही. मुलाचे सर्व लाड पुरविले. तो जे मागेल ते देई व तो नाचेल तसा नाचू देई. तो वाईट संगतीत पडला व पुढे त्याचे कसे होईल याची काळजी बापाला वाटू लागली.

मुलगा वयात आल्यावर बापाने एका सुंदर व हुजूर मुलीची त्याचे लग्न करून दिले. त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी बापाने झेळ लोकांना निरोप पेतला.

लहानपण पासूनच वाईट संगतीत पडल्या कारणाने नारायण खळपडी करीत असावा

आणि त्याने अनेकांकून कर्ज काढली. बाप वारल्या बरोबर कर्ज देणारे सर्व लोक त्याच्या अंगावर नागासारखे घाबरून आले. तेव्हा नारायणाला जिवाचा धोटा आला. निस्सहाय अवस्थेत बापण जीव दिला तर कर्ज देणारांना काय उत्तर द्यावे हे त्याला सुचले नाही व तो त्यांना वेतागून जाऊन म्हणाला- "हे पहा, मी गंगेच्या काठावर मोठे वाडाचें झड आहे ना, त्याच्या खाली उखा सकाळी येईन. त्या झाडाखाली माझ्या पुर्वजांनी पुरून ठेवलेला साठा आहे. तर तुम्ही आपापले कामे पथ धरून त्या जागी या. ठीक आहे वाटून सर्वजण दुसऱ्या दिवशी तेथे हजर झाले. नारायण तो साठा कोठे आहे, हे शोधण्याचे सोंग बराच वेळ करीत राहिला. संध्याकाळ झाली आणि सर्वजण आगदी कंटाळलेले पाहून त्याने जम पदमेवरा! " म्हणून

Fullscreen

177

34 / 72

होते. असे ते हरण अगदी वपूर्ण सुवर होते. त्या हरणाला शब्दराश्याच्या सुमारास भक्ता माणसाच्या आर्कटनासारखा आवाज ऐकू आला. ते सुवर्णमृग घाईघाईने थांबत थांबत जाऊन नारायण म्हणत पाहला होता तेथे—“कोण हा संकटात सांवरला आहे बुवा!” असे म्हणत आले.

“बाबारे, मुळीच मिक नकोस!” असा चीर देत हरणाने त्याला आपल्या पाठीवर घेतले व आमराईत घेऊन आले. ते मुळीच नारायणाच्या आत त्या हरणाने फळे मुळे आणि त्याला त्याला दिली. मुकेने कासवीस झालेला जीव लाऊन पिऊन घेता सावरला.

एके दिवशी सुवर्णमृग नारायणाला म्हणाला—“बाबारे, हे पणाल पार मुला नेऊन तुम्हाला काही राज्याकडे जायची वाट दाखवितो. फक्त एकच एक इच्छा आहे ती सांगतो, कोणता राजाने किंवा कोणी श्रीमंताने तुम्हाला किती उपकार केले तरी अमुक जागी एक सुवर्णमृग राहतो, हे तू सांगू नकोस.”

नारायणाने होकार दिला. ते त्याचे वचन खरे मानून त्या सुवर्णमृगाने नारायणाच्या पाठीवर बसवून काही राज्याच्या बाहेर आणून सोडले.

नारायण काहीचाला पोचला, त्याच दिवशी एक विविध मोठे पडले. बादल्या दिवशीच महाराष्ट्रात खालास होऊन

सुवर्णमृग दिसला व त्याने तिला वसोपदेश केला. राशीने उठून महाराजाना भेटून विचारले—“असा सुवर्णमृग या जगात कोठे नसेल तर तो मला का दिसला? म्हणून तसा सुवर्णमृग जगात जेथे असेल तेथून आणला नाही तर माझा जीव राहिल की नाही मला शंका आहे!”

राजाने जेव्हा एका हत्तीवर अंबारी उठवायला सांगितले आणि खंबारीत सोम्याच्या हुज्जार मोहाराची ऐटी ठेवली आणि अशा तऱ्हेने त्या हत्तीची मिरवणूक निघाली. एक माणूस दवरी गिटीत व जाहीर करीत होता की जो कोणी सुवर्णमृग कोठे आहे ते दाखवीत त्याला पेटोतल्या सर्व मोहरा इनाम दिसा जातील. गावागाव

सेनापती ती मिरवणूक घेऊन जात होता. ती मिरवणूक काहीच्या वेळीवर बाली लावून वेळी नारायण काशीला पोचला होता. तो सेनापतीला येऊन भेटला व म्हणाला—“अहो, तुम्हाला ह्या असलेल्या सुवर्णमृगा विषयी मला सर्व माहीत आहे. मला महाराजाकडे घेऊन चला.”

नंतर नारायण राजाच्या व त्याच्या परिवारासह सुवर्णमृग राहो त्या आमराई-जवळ घेऊन गेला आणि तो एकांतची जागा दाखवून दूरच थांबला.

लोकांनी आमराईत भिन्न भावनांवरून सुरू केला. एकाकडून अशाकेंत्या बोधितत्वांनी तो आवाज ऐकला. कोणी मोठा अतिथी आलेला दिसतो आहे, त्याचा

नदीत उडी मारली. सर्वे, जण त्याची कीव घेऊन आहे त्याला वांचवा!” असे ओरडत गसता प्रवाहाच्या वेगात नारायण दूर वाहून गेला व काळोखात विसेतासा झाला.

त्याच सुमारास बोधिसत्त्वानी एका हरणाच्या रूपे अवतार धारण केला होता. परंतु ते हरण हरणांच्या फळेपात न राहता एकटे निराळ्या जागी गंगेच्या काठीच राहत असे. ती जारा म्हणजे आमराई होती. ते हरण म्हणजे सामान्य हरण सारखे नव्हते. त्याचा देव म्हणजे अथवा मोक्षासारखा, खूप तर काळ्या स्फटिकासारखे लक्षणीय, शिगे चांदीसारखी चक-चकीत आणि दोळे दिव्यासारखे चमकदार

Fullscreen

127

36 / 72

आतिथ्यसत्कार करावा, असा विचार करून सुवर्णमुघाच्या हातात असलेले बोधिसत्व वाट मारहीत सरळ राजा होता तेथे गेले.

त्या सुवर्णमुघाचा देश पाहून राजा आश्चर्यचकित झाला. त्याने घनव्यावर बाण चढवून तेंप धरला. तेव्हा सुवर्णमुघ म्हणाला—'राजा, यांचे अशी धाई करू नकोस! जो राहातो तो जाण तुझा कोणी सांगितला?'

राजाला ती वाणी अमृतवाणी सारखी गोड वाटली आणि नकळत त्याच्या हातातले घनव्यावर बाण गळून पडले.

गान गंभीर गायनात बोधिसत्वांनी पुन्हा विचारले—'राजा, तुझा माझे निवासस्थान सांगितले ती व्यक्ती कोण?'

राजाने नारायण उभा होता त्याच्याकडे वाट दाखविले.

तेव्हा बोधिसत्वांनी धर्मापदेश केला—
"जगात नाममात्रून छत्तेने प्राणी साह्ये,
हे वास्वमत खरे आहे! प्राण्यांची आपा
कळू शकेल, पक्षांची भाषा कळू शकेल,

परंतु माणसाच्या बोलण्याचा उर्थ व्हाईशला ही कळणे शक्य नाही." बोधिसत्वांनी नारायणाचे त्यांनी कसे रक्षण केले व त्याच्या कडून कोणते वचन घेतले हे सांगितले.

राजाला भक्कर राग आला म्हणाला—
"बसू काय! अशा महापापी कुतश्चन कणूय जिवंत राहणें शक्याने नाहें.
घाळा या एका वणाने थार करतो."

बोधिसत्वांनी राजाला तसे न करण्यास सांगितले व म्हणाले—'राजा, नको, त्याचा जीव संतलास तेंप काय होणार? तो जिवंत राहिला तर कदाचित् त्याला कधी सुखदा होईल. आपण दिलेल्या वचना प्रमाणे ताला छत्तेवाचे इनाम द्यावे. हेंच योग्य होईल.' राजाने तसेच केले.

बोधिसत्वांचे श्रोदामे, क्षमा बगैरे शृंगारी कल्पना राजालां झाली. बोधिसत्व थोर निभूरी असल्याने ओळखून राजाने त्यांची निवड राज्याचा रथ वासविचारा सारथी म्हणून केली.

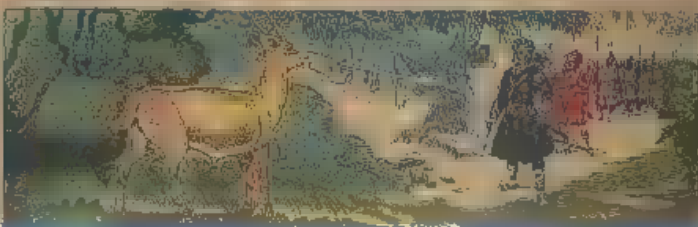

धाई दहिलारी मुजाने गाव तिमाई
बसि ठेवले हाते तरी मुघाचा रथ धोरत
गात अमलक काण्याने त्याचा गोरंग
आ नाकाने हो हाक पाडत. गोरंग
विठ्ठलासारखे व छेडण्यात परेतल्या
धर्मवत्पणात कोकणसर आरक्षण होत.

श्री चंतन्य प्रभू

बोरिंगा प्रांतातील कमपूरटून नवरीण प्रयागुरीन येऊन राहू लागलेच मिश्र राजाने मुद्रन म्हणजे त्या पंचमोती-मुग्गा तंक्कना फार थार करे इ. स. १०८२ म्या फेब्रुवारी महिन्यातच्या १८ तारखेला त्यालाच मिश्र व पंचमोती या बोधिसत्वांनी एका पुत्र पत्न दिले

भौताने वरुण प्रभारुण उरु वरुण
उरुउरुमाय स्थाना मेलेनं जगि एका
सरुण वरुणारुण सारुण त्याची
विहारी व उरुण स्वगारुणुले तौरु
त्याच्याकडे वरुणी वत निरु जाले.
वरुण उरुण परिधुणीन मिमाई वरुणले
एके दिवशी वरुण जाला ईश्वरुणी
गारुणुण एका वरुण सारुण वरुण

आत्म्याचा शरीर फिदास पाठ अशा
हिप्पासह वैतन्य एषु तीर्थे श्रेष्ठ
आत्म्याचपुर्विकरे भिवाच. पुर्विकपुर्वीने
हर्षत हृत्तन्य ने देहनाम विवाचन येने.
कधी पंडित व माधु मान्या नमोति
लेखक दायन महोपासने त्यानी श्रविणे.

कुणाचे निवास स्थान असे ते मुघल
मुदावन क्षेत्र येथे वैतन्य प्रमुने प्रमाण
वैतन्य श्री कुणाचे कंठ जेव लागला
केशी होतो, त्या नावे त्यानांचे दर्शन
केले. वैतन्य प्रमुच्या इच्छे प्रमाणे ते
कुणाची देवळे बांधण्यात आली.
कित्येक गुप्ता श्रेष्ठाना जोर्णदार
करण्यात आला.

कुणा वैतन्य प्रभु प्रमथाच इतीहा
वरुले वेळा आदिमा वेणाचा राजा
प्रमाण हट आणि फेरी शम्भानंद राय
बाबा भोवल्या पा मीडे श्वाभय होले.
इ. स. १५५३ साली ते कोणत्याही न
मळे वेला कडे वरा भिपुल येत परंतु
त्यानी वातु वेतना वेतन येव प्रुत
आशात मध्य कथन येव मळाले.

पंख फुटलेले पांखर

हरीपुरच्या रामराजांचा मुलगा गोपाल
साचे ताल सुमती बरोबर दाल
एकुलता एक मुलगा असल्यामुळे गोपालाच्या
स्वभावात छडाडी कमी व आज्ञाधारकपणा
जरा जास्त होता.

नवा रांसीर मुक्त होता. सुमतीला एकदां
नवरा सादथा ह्मणायला वाटल्या, तिने
गोपाला नव्या सादथा आणण्याबद्दल
शांगितले.

गोपाल म्हणाला, "कदां प्रकारच्या, व
कितरी सादथा आणायच्या हे आईला
विचारत आणीन."

दुसऱ्या दिवशी आपली आई सीताबाई
हिला सल्ल्यानुसार गोपाल सुमती साठी
दोन नंगल्याच्या चार सादथा विकत
आणून दिली.

काही दिवसानंतर गोपाला एका
पिचाच्या लग्नाचे निमंत्रण आले. लग्न

परगांची होते. सुमतीने नवऱ्याला मुचविले
को भिवाच्या लग्नाला पोहोसा आहेर नेंग
बरे होईल. त्यावर गोपाल म्हटले, "बावांना
विचारून त्यांच्या मल्ल्यानुसार आहेराची
वस्तु विकत आणीन तो आहेर देईन."

गोपाल लगेचच परत आल्यानंतर काही
दिवसांनी सुमती म्हणाली, "मला माहेरी
न गेल्याला जरा दिवस झाले आहेत. आई
बावांना भेटावेसे वाटत आहे, एकदां जाऊन
वाढे म्हणते!"

"तुला माहेरी कधी पाहण्याचे परत
कधी बोलावून घ्यायचे, हे आईल" विचारत
मागतो" असे म्हणून गोपाल आईच्या
सल्ल्यानुसार सुमतीला माहेरी घाडले.

चार दिवस माहेरी राहिल्यानंतर सुमती
आपल्या भावा बरोबर परत आल्या घरी
आली. सुमतीचा भाऊ आनंद तिच्या
मासऱ्यांशी - बोलत बसला. भयना गोपाल

आनंद म्हणाला, "आम्ही वेगळ्या वळणात वाढलो आहोत, लहान-महान बाबतीत भास्वी आई-वडिलांची परवानगी वा मत्ता घेत नाही.

बोलणे तेवढ्यावरच राहिले. एक-दोन दिवसांनी आनंद परत गेला. स्थानिक रामराव गोपूला म्हणाले, "मी व तुम्ही आई महिष्यामरासाठी वसिणेंतील धोत्रांचे दर्शन घेण्यासाठी जाणार आहोत. उद्यान निपावयाने आहे."

वडिलांचे झेलणे ऐकून गोपू गडबडून गेला, व म्हणाला, "पण बाबा! या महिष्यामराच्या अवधीत शेत-भानो वगैरे वाढतील मग शेतला कोप देईल?" यावर रामरावांनी काही उत्तर दिले नाही.

आई-वडील गावाला गेल्या शप्तीस चार दिवस झाले. एके दिवशी गोपूला मित्र गिरिधारी त्याच्याकडे येऊन महिष्यामरा तमासाठी हुज्जार वपकाचे बजं दे म्हणाला.

गोपू घरात येऊन बायकोला म्हणाला, "आता काय करावे? सत्ता देशान बाबा इथे नाहीत. माझा मित्र-हजार लाये कर्जाळ मागतोय!"

यावर सुपती म्हणाली, "तुमचा निज कर्ज वेळू. मराली को नाही हे तुम्हाला

चौदावा

कळले पाहिजे, यात मामजीचा किंवा माझा मत्ता काय म्हणून द्या?"

मात-आठ दिवसांनी त्यांची शेती खंडाने करणारे तोबार आले व ते म्हणाले, "मालक! संश ऊप कुठे लावायचा? विनो लयायचा म्हणता?"

गोपू बायकोसकल येऊन निला म्हणाला, "दरदरी उमाची लागवड किती व कुठे करावी, आत किती लावाव हे उभा मातान व त्यानुसार मी सर्व काही करतो, पण आता काय करावे?"

यावर सुपती म्हणाली, "अहो यांन न समजण्या सारखे काय आहे तुम्ही दररोज घावावर जाली. तुम्हाला माहीत आहे की मात लावण्यासाठी काही जमीन रोवून पातळ्या वरींच्या पिकाच्या अंशाताने उमाची लावणी करावची, यांत मत्ता कशाळा द्या कुठारा?"

दोन दिवसातच गोपूने आपल्या अनुभवाचा उपयोग करून घेतल्या निर्यातानुसार बाके तयार करून घेऊन उमाची लावणी पूर्ण केली मुळा.

नंतर अवलीच्या वा घरच्याइतर अवनीन संवर्गानुसार संगू सगल्यासाठी अत्ता को सुपती म्हणायची. "हे सर्व तुम्हाला कळत नाही असे शोधव आहे, त्यात माझ्या मत्ताची लुडबुड हवी कशासाठी?"

दरम्यान रामरावांनी पत्र पाठवले की, "जगत काही धोत्राची यात्रा पूर्ण करावयाची असल्यामुळे त्याने परतणे दोन महिने लांबले आहे."

आता गोपू स्वतःच्या विचारांने शेतकीची धाडो व इतर व्यवहारांची व्यवस्थाही उत्तम रीतीने पार पाडू लागला. तीस महिष्यातून गोपूचे आई-वडील तोर्य-बावे-हून परत आले. तव्हा त्यांना अटण्या-माठी गोपूचा मेहुशा आनंद आला. ते तकराचा विषय हांते गावांत देवाच्या उत्सवाची तयारी चालू होती

रामराव आनंद व गोपू संवसारात उभे होते, रामराव त्यांना पावेतील काही

सांख्य

४१

गोष्टी सांगत होते. इतक्यात गांवच्या उत्सव समितीचे लोक उत्तरेकडिपास पावण्यासाठी आले.

एकून म्हणाले, "आपण हा उत्सवासाठी मुक्त हस्ताने देणगी द्यावी!" यावर रामराव काही बोलणार नाच, गंधू म्हणाला, "टीक आहे! आम्ही आपल्या नाचाला नाचिलशी देणगी देऊ. पण देवीची पावली नेतना आमच्या घरासमोर ठारली, पोत व गोष्ट हा कार्यक्रम घटकावर करावला हवा" व त्याने घसघशीत देणगी दिली.

गंधूच्या स्वभावात पडलेला हा करक वधून रामरावांना खूप समाधान वाटले. तेवढ्यांत शेतावर काम करणारे नाकर-काकर निघडे जातानादेखे वधून गंधू त्यांच्याकडे निघून गेला.

आपल्या मित्राच्या वागण्यात आलेली सुधारणा आश्चर्याने वधून उर्या असलेल्या आनंदाला रामराव म्हणाले, "आनंदराव! त्या दिवशी तुमच्या घरावर बोलणे

वाल्यानंतर मुद्रामन आम्हां नोंध्याच्या निमित्ताने वहीर पडली. मुबळे वच आल्यानंतर मुद्रा अगदी लहान-महान बाबतीतही गोष्ट स्वतःसमर्थन विचार करू शकत नव्हता, त्याचे कारण त्याही त्याला आमचे वाट सोडून चालायला गेलेलेच नव्हते, ही माझी चुक मला फार उगोरा उमगली."

यावर काय बोलावे हे न वधून आनंद नुसलेच, "अमे होय?" म्हणून चण राहिला.

"तर मग! गंधू फुटकातून मुद्रा चिमणी आपल्या मित्राला अनादारीत उर्या भुळे उडू न देता घरात वसवून नरव लागली तर काय होईल? विलास स्वतःच्या पंखात शकलेले उडण्याचे सामर्थ्य ध्यानात न घेता ते बुधळे वनेक. आमच्या गोष्टीचे तसेच आहे होते. पण काही काळामेता मुद्राहोने आपल्या वासुकीत नातूच्या गांधीनेला योग्य वेळी वळण दिले, गांधी आम्हांला समाधान आहे."

वाईट वाटण्याजोगी गोष्ट

गंधू हा एक मद्रा आठवी मागून सोमनाथ शेंठच्या दुकानी होता. गंधूचे वडील शेवटपर्यंत इमाने-इतयारे नोकरी करीत होते, म्हणून शेवटचा शेट गंधूच्या आठवो पणकडे नेवळे जस देत नवत.

एके दिवशी शेजारच्या फुहरातून दुकानाचा माल आपल्या मागील गाल्या पडून गंधूला जबर मार जायला. मारीक्याने गंधूला बरी लागून पोचिलेले वैजक्याची येऊन जखमांची मत्तपट्टी घेवी, ओपत दिले. सादनायशेट स्वतः गंधूच्या सपाचाराना येऊन म्हणाले, "वृ मुळक्या वाननास. त्यामुळे दुष्मानीचे काही मोल नाही व पूर्ण धरा होईपर्यंत फामावर येण्याची वरडजी कसे नकोस, तुझ्या पगारांत कपल करणार नाही."

गंधूही गंधूला त्याच्या वाकवतवडल वोलणारी याचको बाजारांत त्याची मत्तोभावे सेवा करू लागली. मगसाराच्या येणारे पिव व नालक्य फळे, घाजी-गाना देऊन जात.

इती दिवसांनी वैजक्याचा जखमांचा फुटा तरासणी करीत. "गंधू! तुला वाईट वाटण्याजोगी गोष्ट सांगायी लागत आहे, पण त्याशिवाय गत्यंतर नाही." असे म्हणत, जखमा बांधून म्हणाले, "जखमा फार गंभीर आहेत, कमीत कमी दोन-तीन महीन्या पर्यंत तुला, चासता येणार नाही, आराम घे," व ओपल देऊन ते नाण्यात निघले, मॅन्दा त्यांचा बाबवीत गंधू म्हणाला, "वधूचुन! अहो कांदांतरी वाईट वाटण्याजोगी गोष्ट सांगत म्हालांत आणि तसेच पाहण्यात नान?"

गंधूचे हे विचारणे ऐकून वैजक्या आश्चर्याने थिळून राहिले.

बिघडले कुठे?

सकाळीच उठून स्वैपाकासाठी लागलेला माधव, रस्त्यावरचा गळबल्ला ऐकून दाराबाहेर आला. एका टांग्याभोवती बऱ्याच भाणसांचा घेष्टका धडून धावत येऊन त्याने गर्दीतून पान तंचाऊन बघितले, पन्नाशीतला एक बयस्क गृहस्थ छातीत उठलेल्या असल्या बेदनाती बिघडून असलेला दिसला.

तो गृहस्थ पन्नांवचा आहे हे बिघाडून घेतल्यावर काहीजण त्या टांग्यातल्या म्हाणाले—“हा माणूस या दुखण्यातून जमेलमे विभूत नाही, याला लवकर घाण्या गांधी घेऊन जा.”

आजालेला टांग्याला घोडा दामटणार तोंच माधवने गान्धा शर्यतीत चढले—“ह्याने दुखणे उठने तेव्हा प्रवास करणे हट्ट नव्हे, विश्रानेने आराम पडतो, पानांनी भाड्या धरात येईन.” हे टांग्यातल्याच्या

मदतीने त्याने त्या अनीळखी माणसास घरांत आणून अंधश्र्वावर निजविले व त्या पाठीमागकरवीं वेष्टास बोलावणे पाठवले. वेष्टाने येऊन कसलेसे औषध दिले व काळजीने कारण नसल्याचे सांगितले.

बाळपणीच आई-वडिलांच्या मायेस पारखा झालेल्या माधवने तातळांच्या आश्रयाने शिक्षण पूर्ण केले होते व नौकरी मिळवली होती. तो स्वतःच्या हातांनी संपाक करून खात असे म्हणून सकाळीच कामाला लागी.

घरातील उरलेली कामे आटोपून येईपर्यंत तो आजारी गृहस्थ व्यक्तीस गृहीतच येताच स्वतःला कुण्यातरी कथ्या ठिकाणी बघून, पळगावर उठून बसत, “मो कुठे आलोय?” असे तो गृहस्थ म्हणाला.

माधवने त्याला सर्व काही सांगून—“आतां बरे वाटले आहे ना?” म्हणून विचारले.

माधवकडे भारावलेल्या नजरेने बघत तो माणूस म्हणाला—“माझे नाव बलवंतराव. तुम्ही ऐन वेळी मदत करून माझे अण बांचवलेत, मी तुमचे उपकार जन्मसर विसरणार नाही.”

त्यांना अडवीत माधव म्हणाला—“बोहे बरे वाटत असल्यास स्नान करून, चार पांस येऊन, आराम करा.”

“बरे” म्हणून स्नान करून ते जेवू लागले, स्वैपाकाची तारीफ करीत बळवंतराव म्हणाले—“स्वैपाक खरोखरच सुंदर झाला आहे. मी माझ्या घरीच जेवतो आहेसे वाटतेच.”

थोडा आराम घेऊन बळवंतराव गांधी परतण्यास तयार झाले.

हृदयविकाराच्या रोण्यास एकटे पाठविणे बरे नव्हे, असा विचार करून कुचेरीत रजेची चिठ्ठी पाठवून माधव त्यांच्या बरोबरच निघाला.

गांधी गीबण्यास संध्याकाळ जातो. घरी गोवतांच पत्नी, मुलगा व मुलगी सर्वांचा माधवची ओळख करून देत त्याने केलेल्या मदतीचे बळवंतरावची तोंडभर कौतुक केले. सर्वांनी त्याचे मनापासून

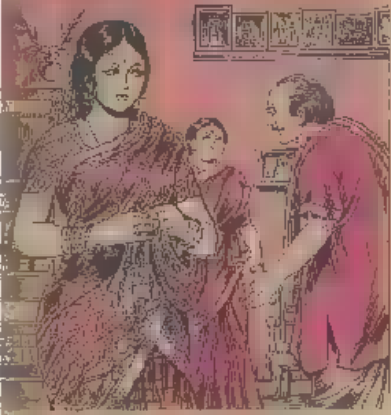

आधार मानून एक दिवस राहण्याचा फार आपद्द केला. माधवने त्यांच्या आग्रहास मान दिला.

माधव त्यांच्या मुलासह बाहेर फिरावयास गेला, तेव्हा बळवंतराव पत्नीस म्हणाले—“मुलगा चांगला आहे, शिकला-सवरलेला आहे आपल्या राघेसाठी याहुन चांगले स्वाळ कुठे मिळणार?”

त्याचवेळी घषा तिवे आली आईबापाची लाडकी जसत्यामुळे तिला स्वैपाक करतायेत असूनही स्वैपाकाचा नथकर कंटाळा होता. आळस जणू तिच्या पांढरीस पुजला होता.

बाबांनी विचारलेल्या प्रश्नास आईचा होकार निघण्याआधीच, “गांध्या घरी

आणखी कोण-कोण आहे?" म्हणून राधेने विचारले.

"अग! याला जवळचे, नात्यातले असे कुणी नाहीतच, एकदाच असतो." बळवंतराव म्हणाले.

"एकटेच असतात? मग जेवण?" राधेने विचारले.

"स्वतःच करून खातात! स्वैपाक फार चांगला करतात वरं का, अगदी तुझ्या आईच्या स्वैपाकासारखाच!" बळवंतराव किंचित हसून म्हणाले.

राधेने विचार केला, "बाबांच्या सांगण्यानुसार माधव हुशार आहे, स्वभावाने चांगला आहे, दिसायलाही सुंदर आहे,

मग काय हरकत आहे." व कांहीही न विचारता तिने आपला होकार दिला.

त्या रात्री जेवण झाल्यानंतर राधेने वसून पान खाताना बळवंतराव माधवला म्हणाले, "तुम्ही आमच्या घरी सर्वांना फार आवडला आहात, आमच्या राधिकेला तुम्ही कितलेतच आवे, तुम्हाला कांही करून घ्यावे अशी माधवी इच्छा आहे, आपला काय विचार आहे?"

यावर माधव लणभर संभ्रमांत पडला, या गोष्टीची एवढा यत्किचितही कल्पना नव्हती. त्याला आपल्या एकलकोंड्या जीवनाचा कांटाडा येत होता. तिसरी व सुंदर असलेल्या राधेस नाकारण्याचे कांही कारण नव्हतेच. थोडा वेळ विचार करून माधवने त्या गोष्टीस होकार दिला.

महिभाभरांतच लग्न होऊन राधा, माधवच्या घरी त्याची मुल्लिंगी म्हणून आली, आलेल्या दुसऱ्या दिवशी सुयं बराच वर आला तरी राधा जागी झाली नाही. त्याने राधेला उठवले नाही व कचेरीत जाण्यास उशीर होईल म्हणून माधवने घाई-घाईत स्वैपाक केला.

त्या दिवशी सध्याकाळी माधव परत येताच ती बेजारणी बरोबर देवळात गेली. नवऱ्याशी दोन शब्द बोलली नुद्धा नाही.

नाचोच

तिच्या परतण्यास उशीर होतोंय म्हणून माधवनेच स्वैपाक केला.

रात्री जेवतांना कौतुकाने राधा म्हणाली, "बाबांच्या सांगण्यावर माझा विश्वास बसला नव्हता, पण खरंच तुमच्या हातचा स्वैपाक अगदी माझ्या आईच्या स्वैपाका-सारखाच "गोड" आहे."

बायकोच्या प्रसत्तेने माधव हसतून गेला.

दुसऱ्या दिवशी बित्तस बराच वर आला तरी राधा उठत नाहीये वसून माधव तिच्या उठवीत, "कचेरीला वेळ होईल लवकर उठून स्वैपाक आटीपून ये." म्हणाला.

स्वैपाकचे नांव ऐकतांच राधा गांवावली काय म्हणवे हे न सुचून, "आई ग! डोक

फार जड झालय हो!" म्हणाली. त्याही दिवशी माधवनेच स्वैपाक केला. अशा

रीतीने दररोज कांही ना कांही सवेच काढून आठवडाभर तिने माधवच्या हाती स्वैपाक करविला, एवढेच नव्हे तर, "माझा हात पोचत नाही." या सवयीवर नवऱ्याला घरातील जळमट नुद्धा स्वच्छ करण्यास लाविले.

नवऱ्याला अशा प्रकारच्या सवयी सांगून बेजार झाल्यानंतर एके दिवशी राधा आई बडिलांच्या भेटीसाठी माहेरी गेली.

पंधरा दिवसांनंतर, सातरी येता-येतांच, "जज मला एक सांडी आणाना हो!" म्हणाली पंधरा दिवस एकदा राहून

कंटाळिलेला माधव तिच्या या बोलण्याने नंतागून म्हणाला— "जातां कसाची साडी? नण नाही वार नाही!"

"साडीचा अन् मण-बाराचा हो काय नम्रवन्? पहिल्यापामुनच मला महिन्याला एक नवी साडी नेसायची संवय आहे" छोटे-छोटे रागावून राधा म्हणाली.

त्या दिवशी संध्याकाळी राधेला घेऊन माधव बाजारात गेला. साडी घेऊन परत येतवेळी दार्यात कसताना तिचा हात चुपकला. त्या विवशी चुबा नेहमी प्रमाणे माधवला स्वैपाक करायला लागला. दुसऱ्या हाताचा महाणा करून राधा पुन्हा कांही दिवस स्वैपाक करायला फिरकलीच नाही.

पर, अशा रीतीने स्वैपाक मुकयण्याने वहाणे सुरूच संध्याकाली राधा एके दिवशी माधवला म्हणाली, "का हो! आपल्या लग्नाच्या आधी तुम्हाला कोण स्वैपाक करून देत असे?"

"मीच करीत असे." माधव उत्तरला. त्याच्या या उत्तरावर खूष होऊन राधा म्हणाली, "सम आता, मला स्वैपाक कर म्हणून कां म्हणतां? भुडभर टाकायचे ते दोन मूळी सकलंत की बोधाचाही स्वैपाक हातो. विपडले कुठे?"

तिच्या या बोलण्याने माधवला बायकोच्या मनाचा पूर्ण धाग लावला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी माधव कचेरीत जाण्यास निघाला तेव्हा राधा म्हणाली, "साडी न घेतां मूप दिवस खाने हो, आज येतांना एक साडी आण गर्हे!"

कांही न बोलतां माधव बऱ्हेर पडला. संध्याकाळी घरी येतांना नेहमीच्या दुकाना जाऊन त्याने एक लाल रंगाची साडी पसंत केली. ओळखीचा दुकानदार होता, तो पटकन म्हणाला "साहेब! परवाच बाईसाहिबाबरोबर घेऊन तुम्ही अशीच, याच रंगा-पोताची साडी नेली होती ना? मग आतां वेगळी म्हा!" पण माधवने तीन साडी घेतली. नवऱ्याच्या हातात सरशीचे पडके पाऊन आसतलेली, साडी

ती साडी वेचतांय कपड्याला आठचा घालून म्हणाली—"अहो! या अशी कधीच, कोलन नाही घेतली आहे ना? ही कशाचा भाणजीत? ही परत करून दुसरी भाण!"

"आता, कुठे परत करायचे? असू दे, इतक्या साध्यां आदिच एकाच प्रकारच्या दोन साड्या असल्या तर त्यांत विचडने कुठे?"

"कांही तरीच काय बोलतां? डोंगर साड्या असल्या म्हणून कुणीही एकाच सारख्या दोन साड्या नेसत नाहीत, रंगात, कांठपदरांत कुठे भरी वेगळे पण अघाय-लाच हवें!" राधा म्हणाली.

"सायां साडीची वार ती काय, त्यांत तुला एकाच प्रकारच्या दोन साड्या वाळत नाहीत मग माझे जीवन मात्र सगताच्या बाधी अर्थात नंतर एकाच प्रकारे असावे जशी अपेक्षा तू का करतेस? मुझ्या वडिलांची तत्वेत बरी नसले म्हणून इतके दिवस तुला नवरा मी सहन केला." असे

म्हणत माधव रागरानाने साडी घेऊन बाहेर पडला.

नवऱ्याच्या बोलण्यांतोले तत्पय राधेच्या भ्यामी घेऊन इतके दिवस त्याला जागून-कुजून दिलेल्या कण्टाबहेल तिचे डोळे पाण्याने भरून आले.

तिचेवडील आईच्या स्वैपाकाची वास्त्राणणी करील तेव्हा आईच्या नेहऱ्यावर जोसंडणारे तूतीचे मज, तिला होणारा आनंद सधला आठवला. दोन तासांपेतर माधव परतला तेव्हा अंगणात येत राधा म्हणाली, "मी मुखपधाने वागले, मला क्षमा करा!"

तिच्या डोळ्यांतोले अश्रू पुसत माधव म्हणाला, "मुखाना स्वतःची चूक कधीच कळत नाही. स्वतःची चूक उमगलेली तू मुख होऊच शकत नाहीस!"

माधवने वाढेली आणलेले साडीचे पडके राधेच्या हातांत दिले, त्यांतोले मोरपंकी रंगाची साडी बघून राधेच्या नेहऱ्यावर इंद्रधनुष्याचे हंसू पसरले.

Fullscreen

127

52 / 72

राम आणि रूप

एक चित्रकार एकदा एका जहांगीरदारास भेटण्यासाठी गेला. तो जहांगीरदार तेव्हा अतिशय रागांत होता. चित्रकाराने सोमने काही एक न ऐकता स्थाने घाला वगैरे तसे बोलून घाबवून दिले.

काही दिवसांनंतर तो जहांगीरदार एका सभेस सैदा असता त्या चित्रकाराने त्याला घेवून, एक चित्र त्याला भेट देऊन, म्हणजे, "महाराज! आपले चित्र काढले आहे, बघून, बघणे झाले तेव्हाच आपण बघावी." जहांगीरदाराने ते पिव पाहिले आणि एकादम संतापून ते चित्र सभागृहाकडे नेऊन, "हे बघा, हे माझे चित्र म्हणून पाहू-काह बोलू लागला.

"सभे अशाची! पण महाराज तह्मिनाद आपल्या बघावस जालं तेव्हा आपण भाषाच कोस-मुस्रें होऊन," चित्रकार म्हणजे म्हणाला.

त्या वेळी जहांगीरदाराने त्या सभेतील एका खांभारद अगलेल्या भाषणात आपले प्रतिचित्र पाहिले आणि तो अतिशय खुश झाला. ते प्रतिचित्र बघावे त्या चित्र शारखेच होते. सभामध्ये त्या चित्रकाराची कला बघून विस्मित झाले. त्या क्षणी जहांगीरदाराने हज यत्ने होते तेव्हा त्या चित्रांत होते. यगावले जसवंत आपले रूप यत्ने दिले हे त्या चित्रकाराने दाखवून दिलेले बघून खूब डोळस जहांगीरदाराने सन्यास पूर्वेक त्याला विज्ञानी दिली त्यानंतर ही कधीच कुणावर संतापला नाही.

सुतभुमी नारदाच्या तपश्चर्येची कथा सांगू लागले.

पूर्वी नारद एका दासीच्या पोटी जन्मला. ती दासी एका भागवतोमाच्या घरी काम करीत असे. त्या भागवतोमाच्या घरी नेहमी थोर ऋषी व मुनी येत आणि त्यांचे ते हांगळे आतिथ्य करी. नारद फार लहान होता तरी त्या आण्यावस्थेतही तो त्यांना पाणीप्यासला आणि देई, व बगच्च प्रकारे त्यांची लहान मोठी कामे करून त्यांची सेवाचाकरी करी. त्या वेळी ज्ञाती मुनी आपसात थोर ज्ञानाच्या व विष्णूच्या कायच्या गोष्टी बोलत. नारद त्या आनंदाने ध्यानपूर्वक ऐकत असे. पाणी म्हणजे 'नीर', ते वेणारा म्हणून मुनी

त्याला 'नारद' म्हणून हाक मारीत नारदाच्या बालक्यातच त्याची आई सांप नांवक्याने मरण पावली.

त्या बालकाल त्याचा बाप कोण, काय, काही माहीत नव्हते.

बरोबरचो मुलं नारदाला, 'दासीपुत्र', म्हणून त्याच अपमान करीत.

पुढे काही दिवसांनी त्याचा बालक भागवतोमा ब्राह्मण मुद्रा निवतला. नारद निराश्रित होऊन फिरत भुकेने जीव कासावीस झाल्या नारदा दारोदारी फिरू लागला. त्याला 'बीर' म्हणून लोक हाकलू लागले. खट्याळ मुलं येगदबोहे पाहून रडकीत आणि त्यातच त्यांना संमत वाटे.

"मी कणाला जन्मलो? मी वसं काम पाप केसं की मला इतक्या अन्यायाने हे लोकां मारहाण करतात? कुमीकीटक व जनावरे मुझा रानावनांत मज्जंवेपणे हिडतात फिरतात!" असा विचार करीत नारदाचे माथे भीडून जंगलाची वाट पसरली. त्यावेळी मुनी गंगसाठ बोलत त्या गोष्टींची भरडवण झाली.

"मी तपश्चर्या कां करू नये? कुलीन कुटुंबात देवांत जन्मलो पाहिजे!" असे ठरवून नारदाने तपश्चर्या सुरू केली.

"अज्ञाताचा साथ? या त्रिलोकाचा जो पिता तोच माझे सर्वेश्वर! याने मला कसेही उंचावे, मला ते मरम!" असे

यमाची ठरवून नारदाने तपश्चर्या केली. नारदाचे तप पत्ताला आले त्याच्यावर तैत्तिरीय प्रकाशाचा शीत तळला.

तो ज्योतिरूपे स्वतः विष्णूच प्रसन्न होऊन प्रगट झाला होता म्हणाला—"वत्सा, नारदा! तू माझ्यात कीन होत आहेस तू ब्रह्मदेवाचा मानसपुत्र म्हणून जन्मला येथील. तुझ्यात माझा वंश असेल. तू विश्वजीवी हीदीस विकालाबाधित त्रिलोक्यात तू भ्रमण करीत महान कीर्ती संपादन करशील" असे विष्णूने वरदान दिले.

नारद विष्णूचा अंश म्हणून ब्रह्मदेवाचा मानसपुत्र देवर्षि म्हणून जन्मला व त्रिलोकाच्या आदरास पात्र झाला. विष्णूच्या अनेक लीलावतारांत नारदाचा अवतार हा एक अवतार गणला गेला.

अशा थोर देवर्षी नारदाचा जपदेश म्हणू करून ध्रुव मण्डपण वालू लागल्यावर एकदम समीर "दादा! याने जंगलात गाजं तणोस!" असे म्हणत उत्तम रडत थांबत जातला येऊन उभा राहिला व हात घरून म्हणाला—"दादा, तू बीसा जंगलात निघून गेल्या तर मी एकट्याने कोणा-बरोबर दुर्मिजन करावयाचे! संज्ञासला तरी मला तुझ्या सारखा भाऊ कोठे लावणार? माझी भाडे तुमचा फारच बोलली, पण तुम्हा मादवारच राग का?"

म्हणून जाऊ नकोस, ये! कसे बोवता-बोकी रडू लागला.

ध्रुवाने उत्तमला मिठी मारली व म्हणाला—"माझ्या लाडक्या उत्तमा, मला जन्म दिल्याबद्दल माझ्या आईला मुढां थोरपण वापला नको ना?"

"तरमम मी मुढा तुझ्या बरोबर जंगलात येतो. तू तपश्चर्या करशील तेव्हा तुम्हा नी फळे कुणें वरीरे आणून देईल." उत्तम म्हणाला.

ध्रुव म्हणाला—"तसे केलेस तर तुम्ही आई तुम्हासाठी रडेल की रे! मी तुम्हा दादा ना! मग तू माझे ऐकलं पाहिजेस!"

ते ऐकून उत्तम तसाच रडत उभा राहिला. जायचा हाकला नाही. त्याच वेळेला मुक्ती घोंवत आली व त्याला तिने मिठी मारली. परंतु उत्तम तिला झिडकारीत म्हणाला—"आई, तू मला शिबू वकोत! तुम्हा मुळेंच माझा दादा निघून जातो आहे!"

मुक्तीची मान लाजेने खाली झाली व ती म्हणाली—"होय बाबा! मीच पापिष्ठी आहे, सवे गोंधळ माझ्या मुळेंच झाला!" असे ती म्हणत असता उत्तमपावराजा स्वतः आला व ध्रुवाला मिठी मारीत म्हणाला—"ध्रुवा बाबा! यावे! हे नवे माझ्या मंदबुद्धीमुळे फडले, माझे चिह्नासन

हे तुमचे आहे. ये, बाळ!" तोपर्यंत ध्रुव पुष्कळच दूर निघून आला होता.

स्थानंतर नारद मुनीतीला म्हणाला—"माते, तू जरीखरीच रत्नगर्भा आहेस! तू आपल्या मुढाची काळजी मुळीच करू नकोस! स्वतः नारायण दशाव्यस रसनाला तमस आहे!" जरी तांबून नारद उतापनाव राजाला म्हणाला—"ही आपण सर्वांनी भावंड मानावयाची वेळ आहे. तुझे वरील, ध्रुवे आजोबा असे स्वायभू मनु त्यांच्यावंशाळा ध्रुव मोठी कीर्ती संपादन करून देईल. यात कोणी कोणाला दोष देण्याचे कारण-नाही. ही सवे त्या नारायणाची इच्छा व संकल्प आहे!" असे सांगून नारदाने सगळी सारखत केले.

ध्रुव मधुबनात "ओम् नमो नारायणाय" मंत्राचा अप करीत तपःस्वर्चा करीत बसतो यमुना नदीची मंदबारा त्या बरोबर ताल देत होती आणि क्रूर रानटी भागवरे त्याच्या थारी बांधूला आप्त मित्रांसारखी हिरक होती. त्याच्या जोर तपःस्वर्चामुळे जिल्लोक हादरून येला.

कोणी कोठेही तपःस्वर्चा करू लागला की इंद्राला वाटे की आपले भासत बळकावण्याचा तो प्रयत्न आहे. म्हणून इंद्राने ध्रुवाच्या तपःस्वर्चाने विष्णू जगायचा प्रयत्न सुरू केला. वज्रप्रहार करून त्याने पाऊल, मीन व गारांचा वर्षाव केला. परंतु ध्रुव जागचा हुल्लात नाही. इंद्राने खगडांचा

वर्षाव सुरू केला, तेव्हा विष्णूने मुदक्षन चक्रे घुवोने रक्षण करण्यासाठी त्याच्या डोक्यावर फिरत राहिले व सर्व दग्ध दूर बाऊन पडले.

तेव्हा तारु इंद्राला म्हणाला- "ध्रुवाला तू सामान्य बालक समजत आहेस का? तू त्याच्या केशालाही धक्का लावू शकणार नाहीस! विनाशकारण तू मिजं नकोस! इंद्रपद म्हणजे त्याला काही किपतीथेही वाटत नाही, समजले का?"

ध्रुवाच्या तपःस्वर्चवर प्रसन्न होऊन विष्णूने त्याला दर्शन दिले. ध्रुवाने विष्णूच्या पायांना मिठीच मारली आणि त्याच्या प्रसन्न वक्ताकडे एकाच होऊन आनंदाश्रु डोळीत पहात राहिला. त्याच्या कंठातून शब्द उमटला. त्याच्या अनात म्हणायचे होते- "देवा, तोंड नरुन तुझी श्रुती करावी काढते, पण मी जवोम बालक आहे, काय कोळाने तेच कळत नाही!"

विष्णूने आपला शंख ध्रुवाच्या गालाला लावला मात्र, लगेच वैदवेदांतातले सारभूत थोर स्तोत्र सामानासारखे ध्रुवाच्या तोंडावाटे प्रगट झाले.

विष्णूने मदहास्य करीत विचारले- "माळा, ध्रुवा! माग, तुला नमन हवं ते!"

ध्रुव म्हणाला- "हे परमपुरुषा! भ्रमर जसा कमळाचा विकटून राहता तो तसे माझे

बांधोबा

मन तुझ्या मधुर मंदहास्यवदनाच्या कमळावर नित्य खिळून राहील, एवढेच मला हवे आहे, मागिवाय काही नको!"

"वधास्तु! तू आपल्या राज्यात परत जा व धर्म व न्यायाने राज्य कर. त्यानंतर तू माझे स्वरूपरूप असलेल्या दिग्वाच्या शिरोभागी असलेल्या ध्रुवपक्षा पोहाच-क्षील! कल्पकल्पांतापर्यंत तू त्या पदावर स्थिर राहशील!" असे वरदान देऊन विष्णू अवतर्पन पावला.

विष्णूने ध्रुवावर अनुग्रह करण्यासाठी जो अवतार धारण केला त्याला 'ध्रुव नारायणावतार' हे नाव प्राप्त झाले.

ध्रुव माहिष्मती नगरीला परत आला. उत्तानपाद राजाने ध्रुवाचा राज्याभिषेक करून दिला आणि स्वतः वान-प्रदवाभ्रमात तपःस्वर्चा करण्यासाठी निघून गेला.

उत्तमाचा विवाह झाला नव्हता. तो राजाधर्माला अनुसरून प्रजेला हिंस्र पशू-धमून काही बाल होऊ नये यासाठी शिकारीस जाऊ लागला. हिमालय पर्वताच्या अरण्यात नुष्ट यक्ष रहात, त्यांनी त्याच्याशी वैर बळकट रचाला ठार केले.

सुरुची पुवशीक अनावर सार्वधाने तिकचे गेली आणि नेटलेल्या वज्रव्यात सांपडून जळून गेली.

बांधोबा

ध्रुवाने यक्ष जातीचे निर्मूलन करण्यासाठी त्यांची राजधानी अलकापूरीवर स्थायी केली. क्षुद्र मायाकी यक्षांनी माया-जालाना प्रयोग करून पाहिला. ध्रुवाने नारायणास्त्राचा प्रयोग करून यक्षांचे अस्त्रजाल छिन्नभिन्न करून नष्ट केले.

कुबेर ध्रुवासमोर हात जोडून कारण मग्यामला आला आणि त्याला अलोट क्षपली व मूलपवान भेटी देऊन त्याला त्याने लुप केले.

ध्रुवाला पुत्रसंततीचा लाभ झाला. श्मशने एक आदर्श राजा म्हणून विरकाल राज्य केले आणि स्वयंभू मनुच्या बघाला कर्मलाम करून दिला. शेवटी आपल्या शौरल्या मुत्ताचा राज्याभिषेक करून देऊन

५५

ब्रह्मकायमी प्रस्नान केले. तेथे विष्णूचे
प्यान घेउन हपवचर्चा करीत त्याने स्वर्ण
देह संपादन केला.

श्री विष्णूच्या आज्ञेने विष्णूच्या विमान
जेऊन गाले त्यांना विष्णूसारखेच चार
हात होते.

ध्रुव त्यांना म्हणाला—“माझ्या आईला
प्राप्त नाही ते पद कितीही उत्तम असले
तरी त्याची मला गरज नाही!” विष्णूद्वारांनी
प्रथम एका विमानातून वर जात असलेल्या
सुनीतीला दाखविले. तेव्हा ध्रुव विमानात
बसला आणि अनुक्रमे बहु मंडल, तक्षक
मंडल आणि सप्तर्षी पार करून ध्रुव-
पदापर्यंत प्राप्त झाला. ध्रुवपदाला विष्णू-

पद किंवा ध्रुवक्षिती असेही म्हणतात.
विष्णूचे निवासस्थान जे वैकुंठ तेथेच आहे.
ध्रुवक्षितीतच गोलोक आहे. गोलोकात
विष्णू द्विभुज रूपात कृष्ण म्हणून व पकटी
हो राधा म्हणून राहून वेणुगान करीत
आनंदाने विहार करतात. गोलोकाच्या वर
चोर अक्षकार पक्षरालेख असतो. त्या
वैकुंठलोकात नाम करतो ध्रुव नित्य-
सिन्धुविष्णू अक्षकारापलीकडे विष्णूकडे
एक टक पहात असता त्याची ज्योति नित्य
प्रकाशित होत असते. खुट्याला बांधलेल्या
गार्दाराखे सुप्तपिमंडल ध्रुवाच्या चारी
बाजूला प्रदक्षिणा करते. त्याच्या खाली
त्यावेळी सर्व ग्रह मंडल व नक्षत्र मंडल
चक्राकार फिरत असतात.

गोलोकाच्या खाली महादेव राहतो. तो
सत्यलोक, पुंड्र जगलोक, महलोक, स्वलोक,
भुवर्लोक, मूलोक असे कर्त्तव्यलोकात सात-
लोक आहेत आणि भूलोकाच्या खाली
अचोलोकांहीस असल, वितल, नुतल,
रसगतल, तलातल, महातल व पाताळ असे
सात लोक भिल्लून नक्षत्रा भोकांच्या वर
विश्वशिवराच्या अधस्तांनी राहून ध्रुव
अक्षलावस्तेत राहून सर्व विश्वाला प्रकाशित
करतो.

दीक्षा असावी, गरुड लहानघोर हाभेद न
मानता कितीही मोठे व्यंज गाठणे अशक्य

अशोका

Fullscreen

127

+

60

/ 72

असू नये. त्याचे उदाहरण म्हणजे पांच वर्षे वयाच्या धुवाने तपश्चर्या करून जे साध्य केले ते होय!" या शब्दात सून महर्षी धुवचरित संपूर्ण करून पुढे धावू लागले.

यस्य म्हणजे माया. हा एक केवळ जलकर प्राणी आहे, तर कूर्म म्हणजे कांसव हे पाण्यातही व जमिनीवरही वास्तव्य करणाऱ्या प्राण्यांपैकी एक आहे. पाण्यातून आणी जमिनीवर आला, म्हणजे जलवर अवस्थेतून भूवर अवस्थेत त्याने प्रवेश केला.

विष्णूने असाच कांसव होऊन कूर्मावतार धारण केला! असे सांगून सून महर्षींनी कूर्मावताराची गाथा सुरू केली.

तेव्हा दानव म्हणजे सुरासुरांची क्षीरसागराचे मंथन सुरू केले. त्यांना या समुद्रमंथनाने अनंत प्राप्ती होईल असा विश्वास होता.

अमृतप्राप्ती झाली तर ती सर्व आपल्यालाच प्राप्त होईल! असे भुजबला-

कर आणि संखाबळावर अवलंबून राहणाऱ्या राक्षसांना वाटत होते.

राक्षसांना अमृतप्राप्ती झाली व अमृतत्व लाभले तरी आपला विषाक्त असा काय होणार! आपला सर्व भार त्या विष्णूवर तर आहे! असे देवांना वाटत होते.

क्षीरसागरात मंदर पर्वताला रवीक्षारका उभा करून, कामुको नागांना त्या रवीक्षा बांधून समुद्रमंथन करायला ठरले, परंतु मंदर पर्वताला आपून त्याला क्षीर समुद्रात आणून उभा करणे कोणाला शक्य नव्हते. म्हणून विष्णूने अनन्यदृष्टी करून ते काम केले आणि गिरिधारी ही कोर्ती संपादन केली.

राक्षसांनी वासुकीला त्याच्या तोंडा-कडून धरतो, असा हुट्ट धरला, 'ते मान्य करा', असा सल्ला विष्णूने देवांना दिला आणि सर्व देवांना पुढे घरायला सांगून संपटाचे टोक स्वतः विष्णूने धरले. नंतर क्षीरसागराचे मंथन सुरू झाले.

शंका समाधान

विषय पर्वताच्या शयन्याची एका खेड्यांत

शंभू नांवाचा एक गरीब तरुण होता. तो रोगराव प्राणांत असो करून आपल्या वृद्ध आईची सेवा करीत कधीचशी गुजराण करीत असे. एकदा त्याच्या मनांत एक शंका आली-"आपल्या बरोबरीचे इतर लोक आपल्या प्रमाणेच मेहनत करून श्रीमंत होत आहेत, मग आपण इतके कष्ट वसवून मुद्धा आपल्याला आणि आईला पोटावर अन्न मिळण्याची मारामार का?"

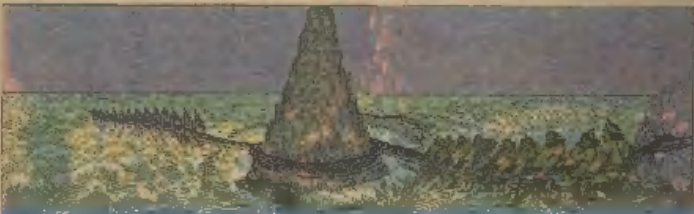
त्या आर्थात असण्याच्या तोंडी-"शंका असेल तर मांगीरस मुनीला विचार." ही लोकोक्ति वसायची. हे मांगिरस मुनी नास्तिक जपळाच्या न्यंक-केसवराच्या डोंगरात तप करीत आहेत, असे सुद्धा म्हटले जायचे.

बापली शंका मांगीरस महामुनींना विचारून घ्यावी, असे शंभूने ठरविले, त्याने

आपल्या वृद्ध आईला तो विचार मनात मेटाच तिचे मत विचारले. म्हणाला-"आई, की गासनाला जाये, म्हणतो" तेव्हा तिने त्याला त्याच्या या विचारापासून परावृत्त करण्याचा कितीही प्रयत्न केला तरी त्याने आपला निश्चय सोडला नाही. इ तो प्यबकेश्वराकडे निघाला.

मार्गचमक करीत असतांना निबिड वनार्थात त्याला एक क्षोपडी दिसली. भुकेने त्याचा जीव कासावीस झाला असल्यामुळे त्याने त्या क्षोपडीत पाऊल टाकले व क्षोपडीतील वृद्धजवळ अन्न मागितले. म्हणाला-"माते, वासवर खायला वाढाऊ का? फार भूक लागली आहे." त्या वृद्धेने त्यास पोटावर बाळून तो कुठे जाय आहे याची चौकशी केली.

शंभूने सर्व काही सांगितले. म्हणाला-"मी किती कष्ट सहन करून काम केले

फार लागली आहे, काही खावयास मिळेल का?"

त्या गृहस्थाने शंभूला आपल्या पक्कीस बसायला सांगून पोटभर जेऊ घातले, व 'कोण? कुठला? कुठे जात आहे?' म्हणून विचारले.

शंभू म्हणाला—"कितीही कष्ट केले, तरी माझे वारिध्पण काप होत नाही, असे काय? हे विचारण्यासाठी मी थंडकेवचरो असण्याच्या आंगीरस महामुनीकडे जात आहे!"

ते ऐकून तो गृहस्थ म्हणाला—"तुट बाबा, माझ्या बाबतीतही जरा विचारून घे, माझ्या परसात शंभूचे एक झाड रस्त्यासून वाडलेले आहे, पण कितीतरी दिवस झाले, त्या झाडाला अबून फळ येत नाही, आंगीरस मुनींना ते झाड कसे पडेल हे विचारून घेईल का?"

'जरे' म्हणून शंभू पुढील मार्ग आक्रमू लागला. जातो-जातो तो एका दगडात-बरमात पोचला. तेथे त्याला एक आश्रम दृष्टीस पडला.

तो त्या आश्रमात गेला, आणि त्याने तेथे एक मुनी होते, त्यांना मला थोडे जेवायला वाढाव का? विचारले. शंभूचा यकलेला चेहरा पाहून त्या आश्रमातील ऋषीने त्याला प्रेमाने पोटभर खाऊ घातले व विचारले की तो कुठे जात आहे?

शंभूने त्या ऋषीला आपले वारिध्पण, व त्याच्या निर्मूलनाचा मार्ग विचारण्यासाठी आंगीरस महामुनीकडे जात असल्याचे कथन केले.

ते ऐकून ते ऋषी म्हणाले, "बाळ! तरतुग आंगीरस महामुनींना साध्या वाबतीतही थोडी विचारणा करून घे मी कितीतरी पिपतांपातून काही सिद्धी प्राप्त करण्यासाठी साधना करतो आहे, पण किती वर्षे झाली तरी माझी साधना सफल होत नाही, काय कारण? तेवढे विचारून घेईल काय?"

"अवश्य विचारून घेईल!" म्हणून सांगून शंभू थंडकेवचराची वाट चालू लागला. मत्प्राय कठीण प्रवासानंतर तो

आंगीरस महामुनींच्या आश्रमाजवळ वेऊन पोचला. महामुनींनी त्याला प्रेमाने जात बोळावून घेतले. स्नान, भोजन झाल्या-नंतर त्याचे येण्याचे कारण विचारले.

शंभू हात जोडून विनयाने म्हणाला, "महामुनी! मी आपल्याकडे चार शंकांचे निरसन करून घेण्यासाठी आलो आहे."

आंगीरस महामुनी म्हणाले—"वावारे! माझ्या नियमांनुसार मी फक्त तीन शंकांचे निरसन करेन. तरी तू एक प्रश्न वगळून बाकी तीन प्रश्न विचार, मी तुझे शंका समाधान करीन."

शंभू क्षणभर विचार करून आपल्या सांगून शंभू थंडकेवचराची वाट चालू ठरवून, म्हातारीच्या मुक्या मुलीबद्दल,

गृहस्थाच्या वंशोदधा साडाबद्दल व तिळी प्राप्त करण्यासाठी तपाचरण करणाऱ्या ऋषीबद्दलच्या शंका विचारून, महामुनींनी त्यांचे केलेले समाधान ऐकून, विनम्र अभिवादन करून परत निघाले.

प्रथम तो तपःसाधना करणाऱ्या ऋषीं कडे गेला. ऋषीने शंभूला बघताच—“महामुनींनी काय सांगितले?” म्हणून विचारले.

शंभू म्हणाला—“तुमच्या डोक्यांच एक मणी आहे म्हणून, तुमची सगळी साधना त्या मण्यात जात असल्यामुळे ती फलरूप होत नाही, ही मणी काढून टाकल्यास तुम्हाला शिडी प्राप्त होईल, असे ज्ञापीरस महामुनींचे सांगणे आहे.”

हे ऐकून त्या ऋषीला आश्चर्य वाटले. त्यांनी आपल्या वडा भोवड्या केल्या तेव्हा जेटून एक मणी मिळाली. ऋषींनी ती मणी शंभूला दिला व म्हटले—“बाबारे, हा मणी तू ठेवून घे. मी सिद्धसाधन करण्यास पोकळी झालो.”

ऋषींचा निरोप घेऊन शंभू त्या गृहस्थाकडे निघाला.

शंभूला बघताच त्या गृहस्थाने विचारले—“महामुनींनी माझ्या प्रवनाचे उत्तर दिले का रे?”

शंभू त्यांना म्हणाला, “महामुनींनी सांगितले आहे की तुमच्या संस्थाच्या साडाबद्दल सुवर्णमुद्रांनी भरलेले नऊ कलश आहेत म्हणून. ते बाहेर काढल्यास साडास डाळिंब लागतील.”

हे रहस्य बाहेर कुठले बरे नव्हते, म्हणून त्या गृहस्थाने, त्याच रात्री, शंभूच्या मघातीने संस्थाच्या साडासाली लपून राहिले, जमीनीतून नऊ मुद्रणे कलश निघाले.

आश्चर्याने धक्का होऊन तो गृहस्थ शंभूला म्हणाला, “बाबारे! हे सर्व अगदी अकल्पित आहे. तरी तू मागून एक कलश घेऊन आ!”

ऋषीने दिलेला मणी व एक स्वर्णकलश घेऊन शंभू म्हातारीच्या सोपडोकडे निघाला.

म्हातारीने शंभूस बघताच विचारले, “बाबारे! माझ्या नातीबद्दल महामुनी काय म्हणाले?”

“बाबा! महामुनी म्हणाले की, तुम्हा नातीस तिच्या सत्तसंत वर बुडती पटताच ती आपोआपच बोलू लागेल,” शंभू म्हणाला.

त्यांचे बोलणे होत आहे तीच म्हातारीची नात तिचे आली.

शंभूला बघताच तिचे गाल लाजने आरंभ झाले. ती आजोला म्हणाली, “आजी हे कोण आहेत?”

तिचे बोलणे ऐकून म्हातारी आनंदून म्हणाली—“माझे आई! तुला बोलतां आले, याचा बघा हा नवरा म्हणून मुला पसंत आहे. आता मी तुमचे दोघांचे लग्न लावून देऊन मुलाचे डोळे विटव्यास पोकळी झाले.”

शंभूचे लग्न झाले. तो वामकोला घेऊन मणी व सुवर्णमुद्रांचा कलश घेऊन घरी परतला.

हरम्यान शंभूची वार बघून, रडून-रडून त्याची आई ओंढळी झाली होती. शंभूचा आवाज ऐकून ती तृप्त झाली. पण तो त्याला बघू शकला नाही. तिला फार फार वाईट वाटले.

शंभूने ऋषींनी दिलेला मणी काढून आईच्या डोळ्यासमोर घेऊन म्हटले—“हा मणी तरी दिसतोय का आई?” आईने ती मणी हातांत घेऊन डोळ्यांच्या अगवी जवळ नेला व, “नाहीरे बाळा, काहीच दिसत नाही” असे म्हणू लागली तोंच तिच्या डोळ्यांचा त्या मण्याचा स्पर्श झाला तत्काणी तिला पूर्वंवत् दिसू लागले.

ऋषींनी केलेल्या तपः साधनेमुळे त्या मण्यात अलौकिक महिमा आहे, हे शंभूने ओळखले. त्या मण्याच्या प्रभावाने शंभूचे दिवस पालटले. तो आपल्या सौंदर्याची पत्नी सह, आईची सेवा करीत मुलाचे राहू लागला.

